

LAISVĖ, SAUGUMAS IR TEISINGUMAS

IOM International Organization for Migration
OIM Organisation Internationale pour les Migrations
OIM Organización Internacional para las Migraciones

REINTEGRACIJOS PAGALBA: GEROSIOS PRAKTIKOS STUDIJA

Vilnius, 2010

Studija parengta įgyvendinant projektą „Reintegracija - nauja galimybė tėvynėje“ pagal Europos gražinimo fondo (EGF) 2008 m. metinę programą. Projekto veiklos finansuojamos Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos lėšomis.

Studijoje pateikta analizė nebūtinai atspindi oficialią Europos Sąjungos (ES), Tarptautinės migracijos organizacijos (TMO) ir šių organizacijų valstybių narių poziciją.

© Tarptautinė migracijos organizacija (TMO)

Visos teisės saugomos. Kopijuoti visą ar dalimis, taip pat naudoti komerciniais tikslais be Tarptautinės migracijos organizacijos (TMO) Vilniaus biuro raštiško leidimo draudžiama.

TURINYS

ĮVADAS	4
1. REINTEGRACIJOS PAGALBA: APIBRĖŽIMAS.....	5
2. REINTEGRACIJOS PAGALBOS TIKSLAI.....	5
3. REINTEGRACIJOS PAGALBOS FORMOS.....	6
3.1. Makro lygmuo: reintegracijos pagalba migrantų grupėms ir priimančioms bendruomenėms kilmės šalyse.....	6
3.2. Mikro lygmuo: reintegracijos pagalba atskiriems migrantams.....	8
4. REINTEGRACIJOS PAGALBOS TEIKIMO PRINCIPAI	8
5. REINTEGRACIJOS PAGALBOS TEIKIMO ETAPAI	11
5.1. Parengiamasis etapas iki išvykimo (tikslu šalyje)	12
5.2. Reintegracijos pagalba grįžus (kilmės šalyje).....	14
6. INDIVIDUALI REINTEGRACIJOS PAGALBA: SUDEDAMOSIOS DALYS	16
6.1. Savanoriškai į kilmės šalį grįžtančių asmenų poreikiai.....	16
6.2. Standartinis reintegracijos pagalbos paketas	20
6.3. Individualios reintegracijos pagalbos schemas.....	25
7. GEROJI PRAKTIKA	31
7.1. Atvejo analizė: Jungtinė Karalystė	32
7.2. Atvejo analizė: Belgija.....	36
8. REINTEGRACIJOS PAGALBA: IŠ LIETUVOS GRĮŽTANČIŲ MIGRANTŲ ATVEJIS ..	40
8.1. Situacija Lietuvoje: imigracijos tendencijos ir reintegracijos projektų poreikis	40
8.2. Reintegracijos projektai Lietuvoje.....	43
8.3. Reintegracijos pagalbos teikimo galimybės pilotinio projekto tikslinėse šalyse.....	46
8.3.1. Reintegracijos pagalbos teikimo galimybės Gruzijoje	46
8.3.2. Reintegracijos pagalbos teikimo galimybės Moldovoje.....	49
9. REINTEGRACIJOS PAGALBOS TEIKIMAS: REKOMENDACIJOS LIETUVAI	52
LITERATŪROS SĄRAŠAS	55

ĮVADAS

Didėjant nelegalios migracijos srautams, siekis sušvelninti jos neigiamas pasekmes migrantams, vyriausybėms bei visuomenėms sąlygojo migrantų grąžinimo/grįžimo mechanizmo sukūrimą. Šis mechanizmas apima migrantų priverstinį grąžinimą (deportaciją) ir savanorišką grįžimą į kilmės šalis. Daugelis valstybių, ypač Europos Sąjungos (ES) narės, esant galimybei, teikia prioritetą savanoriškam grįžimui kaip humaniškesnei, efektyvesnei, taigi ir priimtinesnei alternatyvai priverstiniam grąžinimui.

Vis dėlto, įvairių šalių praktika rodo, kad net ir savanoriškas grįžimas, jei neužtikrinamas jo tvarumas,¹ savaime negali užkirsti kelio pakartotinei nelegaliai migracijai. Todėl pastaraisiais metais Belgijoje, Jungtinėje Karalystėje, Norvegijoje, Nyderlanduose, Slovakijoje, Šveicarijoje ir daugelyje kitų valstybių vis aktyviau įgyvendinamos kompleksinės savanoriško grįžimo programos. Pastarosios pasižymi paslaugų, teikiamų visuose grįžimo proceso etapuose – tiek prieš grįžimą, tiek jo metu, tiek ir jau sugrįžus – įvairove. Reintegracijos pagalba – neabejotinai vienas iš ypatingai svarbių šių programų komponentų.

Lietuva yra vykdydžiusi rusakalbių imigrantų integraciją Visagine, prieglobsčio sistemoje esančių asmenų integraciją ir iš užsienio grįžusių prekybos žmonėmis aukų reintegraciją. Tuo tarpu iš Lietuvos savanoriškai grįžtančių asmenų reintegracijos jų kilmės šalyse projektai dar tik pradedami įgyvendinti. Siekiant veiksmingai teikti reintegracijos pagalbą šiems migrantams, būtina išanalizuoti kitų šalių patirtį reintegracijos srityje. Būtent todėl pagrindinis šios studijos **tikslas** – apžvelgti Europos valstybių reintegracijos programas ir, remiantis jų praktika, pateikti rekomendacijas Lietuvai.

Studijos **uždaviniai**:

- išskirti pagrindinius reintegracijos pagalbos teikimo tikslus, principus, formas ir etapus;
- supažindinti su savanoriškai į kilmės šalis grįžtančių asmenų situacija ir poreikiais;
- pristatyti Europos šalių teikiamos reintegracijos pagalbos migrantams sudedamąsias dalis: standartinį paketą ir individualias schemas;
- aptarti sėkmingiausias reintegracijos pagalbos teikimo programas, iliustruojant pavyzdžiais;
- nustatyti, kurie ištirtos gerosios praktikos elementai gali būti pritaikomi teikiant reintegracijos pagalbą iš Lietuvos savanoriškai grįžtantiems užsieniečiams;

¹ Grįžimas laikomas tvari, kai asmuo, savanoriškai parvykęs į savo kilmės šalį, joje pasilieka ilgam. Trumpuoju laikotarpiu grįžimo tvarumą visų pirma rodo nuo grįžimo momento akivaizdžiai nepablogėjusi grįžusiojo socialinė-ekonominė padėtis ir/ar neišaugęs smurtavimo prieš jį bei jo persekiojimo pavojus. Ilgalaikėje perspektyvoje tvarus grįžimas pasireiškia tuo, jog panaikinami ar bent sušvelninami emigraciją skatinantys veiksniai. Šaltinis: European Commission, Directorate-General for Justice, Liberty and Security, *Evaluation of the Financial Instruments for Return Management*. Final Report, Volume I, June 2009, p. v.

- išsiaiškinti reintegracijos galimybes Gruzijoje ir Moldovoje – šalyse, kuriose 2010 m. buvo numatyta įgyvendinti Tarptautinės migracijos organizacijos (TMO) Vilniaus biuro pilotinį reintegracijos projektą;²
- suformuluoti reintegracijos pagalbos teikimo gaires Lietuvai.

Ši studija pirmiausiai skirta tiems, kurie teikia ar ateityje teiks reintegracijos pagalbą iš Lietuvos grįžtantiems užsieniečiams. Ji taip pat gali būti naudinga visiems, kurie Lietuvoje dirba su sudėtingoje padėtyje atsidūrusiais ir/ar nelegaliais migrantais bei su savanoriškai į kilmės šalis grįžtančiais asmenimis.

1. REINTEGRACIJOS PAGALBA: APIBRĖŽIMAS

Reintegracijos pagalba skirta padėti savanoriško grįžimo pagalba pasinaudojusiems asmenims iš naujo įsitvirtinti kilmės šalyse ir taip sumažinti jų pakartotinės nelegalios ir/ar nesėkmingos migracijos tikimybę.

Reintegracijos pagalba aprėpia platų priemonių spektrą, pradedant nedidelėmis pašalpomis, parama natūra ir/arba pinigais grįžtančių migrantų pradinėms įsikūrimo išlaidoms padengti bei svarbiausiems poreikiams patenkinti ir baigiant įvairaus pobūdžio socialine ir ekonomine parama juos priimančioms bendruomenėms.³

2. REINTEGRACIJOS PAGALBOS TIKSLAI

Pagrindinis reintegracijos pagalbos tikslas – **tvarūs grįžimai**. Grįžimų tvarumą reintegracijos pagalba padeda užtikrinti dvejopai:

- **pasiūlydama priimtina išėitį sudėtingoje situacijoje atsidūrusiems ir/ar nelegaliems migrantams.** Tarptautinė praktika rodo, jog šioms migrantų kategorijoms reintegracijos pagalba yra stipri paskata rinktis savanoriško grįžimo į kilmės valstybes alternatyvą. Tuo tarpu ją teikiančioms šalims reintegracijos pagalba yra vienas iš kovos su nelegalia migracija būdų.
- **pašalindama ar bent sušvelnindama svarbiausius pakartotinę nelegalią ir/ar nesėkmingą migraciją skatinančius veiksnius, t.y. kovodama su jos priežastimis.** Neturintieji pakankamai išteklių susikurti tinkamas gyvenimo sąlygas gimtosiose šalyse

² Nors daugiausiai migrantų iš Lietuvos savanoriškai grįžta į Rusijos Federaciją, pilotinio reintegracijos projekto tikslinėmis šalimis pasirinktos Gruzija ir Moldova. Tai visų pirma lėmė santykinai didelis šių šalių piliečių, siekiančių pasinaudoti savanoriško grįžimo galimybe, skaičius Lietuvoje bei Lietuvos politiniai prioritetai.

³ International Organization for Migration, *Assisted Voluntary Return and Reintegration Handbook*. Geneva, 2010, p. 11.

neretai yra linkę rinktis emigraciją kaip savo problemų sprendimo būdą. Tuo tarpu reintegracijos programos įgalina asmenis, grįžusius į kilmės šalis, ten užsiimti pajamas generuojančiomis veiklomis, tapti finansiškai nepriklausomais ir taip ilgam įsitvirtinti.

Grįžimų tvarumas paprastai priklauso ne tik nuo reintegracijos pagalbos, bet ir nuo kitų kintamųjų, pirmiausiai:

- a) grįžtančiųjų asmeninių savybių (išsilavinimo, profesinės kvalifikacijos, įgūdžių, šeiminės padėties, motyvacijos ir panašiai);
- b) jų kilmės šalių specifikos (saugumo situacijos, politinių, ekonominių ir kitų sąlygų).

Todėl reintegracijos pagalba dažniausiai tėra skirta **suteikti pradinį postūmį grįžtantiems, kuris ateityje galbūt prisidės ir prie jų bendruomenių vystymosi.**

Kai kurios Europos valstybės vis labiau akcentuoja holistinį požiūrį į reintegracijos pagalbą. Pavyzdžiui, TMO Berno biuras (Šveicarija) vadovaujasi principu, jog reintegracija yra dvipusis procesas: ne tik pats migrantas turi (re)integrotis kilmės šalyje, bet ir bendruomenė, į kurią jis grįžta, turi jį (vėl) priimti.⁴ Kaip tik dėl to, šveicarų migracijos specialistų įsitikinimu, reintegracijos programos privalo būti ilgalaikės ir kompleksinės, t.y. atsižvelgti ne tik į grįžtančių asmenų interesus, bet ir į juos priimančių bendruomenių poreikius.

Ne visos šalys laikosi tokios koncepcijos. Be to, ji sunkiai įgyvendinama praktikoje: visų pirma dėl ribotų resursų parama reintegracijai turėtų būti suvokiama kaip humanitarinė pagalba savanoriško grįžimo galimybe pasinaudojusiems migrantams, taigi orientuota į būtiniausius jų poreikius, o ne kaip vystomoji programa šių asmenų kilmės šalims.

3. REINTEGRACIJOS PAGALBOS FORMOS

Reintegracijos pagalba apima makro ir mikro lygmenis, kuriems atitinkamai būdingos skirtingos reintegracijos pagalbos formos.⁵

3.1. Makro lygmuo: reintegracijos pagalba migrantų grupėms ir priimančioms bendruomenėms kilmės šalyse

Teikiant reintegracijos pagalbą makro lygmeniu, ypatingas **dėmesys** tenka **kilmės šalių reikmėms**. Makro lygmens reintegracijos pagalba gali būti teikiama:

⁴ (Re) ir (vėl) rašomi skliausteliuose, siekiant atkreipti dėmesį į tai, jog dauguma besinaudojančiųjų savanoriško grįžimo pagalba dar iki emigracijos paprastai būna patyrę marginalizaciją gimtojoje šalyje. Tai labai apsunkina jų integraciją ir priimančioje šalyje. Todėl neretai net po ilgo laiko grįžę namo šie asmenys atsiduria iš esmės tokioje pačioje padėtyje, kokioje buvo prieš išvykdami.

⁵ *Assisted Voluntary Return and Reintegration Handbook*, p. 9.

- *Migrantų grupėms*

Šiai reintegracijos pagalbos formai būdinga tai, kad ji sušvelnina atskirtį bei įtampą, galinčią pasireikšti bendruomenių viduje, be to, prisideda prie vietinio ekonominio potencialo vystymo bei nelegalios migracijos prevencijos.⁶

Pavyzdžiui, 1997 m. TMO, bendradarbiaudama su Armėnijos valdžios institucijomis, pradėjo vykdyti smulkiojo verslo plėtros projektą. Šiuo projektu siekiama didinti grįžusių migrantų, pabėgėlių ir šalies viduje perkeltųjų asmenų ekonominį savarankiškumą Armėnijoje, organizuojant jiems verslo planų rengimo ir vadovavimo smulkiąjam verslui pagrindų mokymus, teikiant paramą smulkiojo verslo kreditavimo bei įdarbinimo srityse. Reintegracijos pagalba projekto ribose jau atnešė naudos daugiau nei 3600 sunkioje ekonominėje padėtyje esančių armėnų šeimų. Be to, tikimasi, jog ši iniciatyva prisidės prie skurdo mažinimo, smulkiąjam verslui palankios politinės aplinkos susiformavimo, privataus sektoriaus augimo ir, galiausiai, rinkos ekonomikos išitvirtinimo Armėnijoje.⁷

Kitas iškalbingas reintegracijos pagalbos konkrečioms į kilmės šalį grįžtančioms migrantų grupėms pavyzdys – nuo 2001 m. pabaigos TMO įgyvendinama kvalifikuotų afganų grįžimo programa. Jos tikslas – paskatinti emigravusius medikus ir kitų sričių specialistus sugrįžti į Afganistaną ir aktyviai dalyvauti savo šalies atstatyme. Programos – ypač jos reintegracijos komponento – dėka per daugiau nei aštuonerius metus į Afganistaną parvyko 846 afganų kilmės profesionalai iš 32 valstybių.⁸

- *Priimančioms bendruomenėms kilmės šalyse*

Šiai kategorijai priskiriamos įvairios vietinio užimtumo skatinimo, infrastruktūros (pavyzdžiui, mokyklų, bendruomenės centrų) plėtros ir gebėjimų stiprinimo schemos. Jos taip pat gali būti papildomos informacinėmis kampanijomis apie nelegalios migracijos pavojus, nukreiptomis į potencialius migrantus.⁹

Pavyzdžiui, aukštas nedarbo lygis laikomas svarbiausia nelegalios migracijos iš Gruzijos priežastimi. Todėl būtinybė reintegruoti savanoriškai iš Čekijos į Gruziją grįžtančius asmenis į vietinę darbo rinką buvo akcentuota nuo pat jungtinės šių šalių reintegracijos programos pradžios 2003 m. Tačiau netrukus paaiškėjo, kad dėl patirties ir tinkamai parengto personalo stokos Gruzijos administracija yra nepajėgi veiksmingai teikti konsultavimo, profesinio orientavimo ir perkvalifikavimo paslaugų šalyje darbo ieškantiems gruzinams.¹⁰ Čekų remiami Gruzijos valstybės tarnautojų gebėjimų stiprinimo projektai ar Darbo paieškos ir pasiūlymų centro įkūrimas Tbilisyje 2007 m. neabejotinai prisidėjo kuriant reintegracijos sistemos pagrindus Gruzijoje.

⁶ *Assisted Voluntary Return and Reintegration Handbook*, p. 50.

⁷ angl. *Encouraging Self-reliance through Micro-Enterprises*. Plačiau apie šį TMO projektą žr.: <http://www.iom.int/jahia/Jahia/pid/2019>

⁸ angl. *Return of Qualified Afghans*. Plačiau apie šią ir kitas Afganistane TMO vykdomas programas žr.: <http://www.iom.int/jahia/Jahia/afghanistan>

⁹ *Assisted Voluntary Return and Reintegration Handbook*, p. 56.

¹⁰ 2010 m. gegužės pabaigoje vykusio TMO Vilniaus biuro darbuotojų mokomojo vizito į Gruziją metu iš pirminių šaltinių surinkta informacija.

3.2. Mikro lygmuo: reintegracijos pagalba atskiriems migrantams

Mikro lygmens reintegracijos schemas yra **orientuotos į individualius** savanoriško grįžimo pagalba besinaudojančius **migrantus**. Mikro lygmens reintegracijos pagalba apima:

- *Standartinį (bazinį) reintegracijos pagalbos paketą*, kurio komponentai skirti pagrindinėms savanoriškai į kilmės šalis grįžtančių asmenų problemoms spręsti;
- *Individualias reintegracijos pagalbos schemas*, sudaromas atsižvelgiant į konkrečių grįžtančiųjų poreikius. Šiomis schemomis pirmiausiai siekiama padėti grįžtantiems pasirinkti ir pradėti užsiimti veiklomis, ilgainiui leisiančiomis jiems tapti finansiškai nepriklausomiems kilmės šalyje;
- *Reintegracijos pagalbą pažeidžiamiesiems asmenims*,¹¹ pritaikytą prie jų specialių reikmių.

Tvarių grįžimų užtikrinimui ilgalaikėje perspektyvoje reikalinga tiek mikro, tiek makro lygmens reintegracijos pagalba. Makro lygmens reintegracijos pagalbos formas jau trumpai apžvelgėme. Vis dėlto, būtina atkreipti dėmesį į keletą išlygų. Pirma, makro lygmens reintegracijos pagalba labiausiai tinka masinių savanoriškų grįžimų į tam tikras šalis atvejais. Antra, ši reintegracijos pagalbos forma reikalauja didelių finansinių išteklių.

Šiuo metu Lietuva yra numačiusi teikti reintegracijos pagalbą tik atskiriems savanoriškai į kilmės šalis grįžtantiems asmenims. Todėl toliau šioje studijoje bus **gilinamasi į** aukščiau išvardintas **mikro lygmens reintegracijos pagalbos schemas**. Tačiau prieš tai nustatysime pagrindinius principus, kurių būtina laikytis teikiant reintegracijos pagalbą.

4. REINTEGRACIJOS PAGALBOS TEIKIMO PRINCIPAI

Europos valstybės, kurių praktika analizuojama šioje studijoje, teikdamos reintegracijos pagalbą savanoriškai į savo kilmės grįžtantiems asmenims, remiasi šiais pamatiniais principais:

- *Partnerystė ir koordinuotas bendradarbiavimas*

Tik partneryste pagrįstas reintegracijos pagalbos teikimas gali būti sklandus ir efektyvus. Glaudus visų suinteresuotų šalių – tikslo šalies, savanoriškai grįžtančio asmens, kilmės šalies bei vietinių partnerių ir reintegracijos paslaugų teikėjų – bendradarbiavimas palengvina dalinimąsi patirtimi ir leidžia harmonizuoti veiksmus įvairiuose reintegracijos proceso etapuose.

¹¹ Pažeidžiamų asmenų kategorijai priskiriami „nepilnamečiai, nelydimi nepilnamečiai, neįgalieji, pagyvenę žmonės, nėsčios moterys, vieniši tėvai, turintys nepilnamečių vaikų, bei asmenys, kurie buvo kankinti, išprievartauti ar patyrė kitokių formų sunkų psichologinį, fizinį ar seksualinį smurtą“. Šaltinis: Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2008/115/EB „Dėl bendrų nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių grąžinimo standartų ir tvarkos valstybėse narėse“, 3(9) straipsnis.

Reintegracijos pagalbos teikimo sistema, apimanti įvairias pakopas ir veikėjus, taip pat užtikrina plataus paslaugų spektro prieinamumą į kilmės šalis grįžusiems migrantams. Tai, savo ruožtu, sudaro sąlygas tvariai jų reintegracijai. Be to, tokia sistema yra būtina ne tik sėkmingam reintegracijos pagalbos teikimui, bet ir reintegracijos procesų monitoringui bei vertinimui.

Reintegracijos pagalbos teikimo sistemoje TMO dažnai veikia kaip koordinuojanti organizacija. Esminiai TMO privalumai šiuo požiūriu yra nepriklausomos tarptautinės humanitarinės organizacijos statusas, ilgametė patirtis, daugiau nei 450 biurų visame pasaulyje, globalus patikimų partnerių tinklas ir gera reputacija. Tai leidžia TMO įvertinti grįžtančių asmenų poreikius, nustatyti, kokia reintegracijos pagalba yra būtina konkrečiu atveju, veikiant išvien su vyriausybiniais ir nevyriausybiniais partneriais ją teikti pačiu efektyviausiu būdu ar nukreipti grįžtančiuosius ir į kitas institucijas.

- *Individualios problemos – individualūs sprendimai*

Kiekvienas reintegracijos atvejis yra unikalus. Lygiai kaip medicinoje nėra universalus vaisto nuo visų ligų, taip ir iššūkiai, su kuriais susiduria skirtingi asmenys, siekiantys iš naujo įsitvirtinti savo kilmės šalyse, reikalauja individualaus atsako. Todėl reintegracijos pagalba visada turi būti pritaikoma prie specifinės jos gavėjo situacijos.

Principo „individualios problemos – individualūs sprendimai“ svarbą ypatingai akcentuoja TMO biurai Jungtinėje Karalystėje. Tai atsispindi 2007 m. spalį TMO Londono biuro priimtame vadinamajame „Naujajame požiūryje“ (angl. *New Approach*). Apibendrinę per keletą metų reintegracijos srityje išmoktas pamokas, TMO Londono biuro ekspertai priėjo išvadą, jog reintegracijos pagalbos lankstumas pastebimai padidina jos veiksmingumą.¹²

Šias britų išvalgas patvirtina ir kitų TMO biurų patirtis. Pavyzdžiui, šveicarų reintegracijos specialistų įsitikinimu, kur kas daugiau asmenų savanoriškai grįžta į kilmės šalis ir ten sėkmingai įsikuria, kai jiems siūloma galimybė aktyviai dalyvauti derinant įvairius grįžimo niuansus bei individualius poreikius atitinkanti reintegracijos pagalba.¹³

- *Reintegracijos pagalba priklauso nuo ją teikiančios šalies galimybių*

Reintegracijos pagalba visada priklauso ne tik nuo jos gavėjų poreikių, bet ir nuo teikėjų prioritetų bei galimybių. Dėl šių kintamųjų įtakos įvairiose šalyse vykdomi reintegracijos projektai tarpusavyje labai skiriasi.

Tikslinių kilmės šalių ir/ar migrantų grupių pasirinkimą reintegracijos programoms visų pirma sąlygoja objektyvūs reintegracijos pagalbą teikiančių valstybių poreikiai. Tai gali būti, pavyzdžiui, tradiciškai didelis ir/ar dėl tam tikrų priežasčių augantis konkrečios tautybės migrantų skaičius jose. Neretai ne mažiau svarbūs yra ir politiniai prioritetai,

¹² IOM London, *Stories of Return*. London, 2007, p. 2.

¹³ TMO Berno biuro pateikta informacija.

tokie kaip siekis vystyti bendradarbiavimą su tam tikromis šalimis ar regionais, skatinti jų ekonominę plėtrą ar stiprinti politines institucijas.

Be to, tiek reintegracijos pagalbos apimtį, tiek ir formas kiekvienu konkrečiu atveju lemia donorų galimybės, pirmiausiai, žinoma, finansinės.

- *Reintegracijos pagalba priklauso nuo sąlygų kilmės šalyse*

Politinė, ekonominė ir socialinė situacija kilmės šalyse ne tik neretai paskatina žmones ten grįžti,¹⁴ bet ir didele dalimi apsprendžia grįžtančiųjų ateities perspektyvas. Ji iš esmės prilygsta sąlygoms, prie kurių grįžtantieji privalės prisitaikyti tam, kad iš naujo – ir šįkart tvariai – įsilietų į juos priimančias bendruomenes.

Situacijos kilmės šalyse išmanymas yra svarbus reintegracijos procesui dėl keleto priežasčių. Pirma, jis leidžia tinkamai informuoti migrantus apie namie jiems realiai prieinamas alternatyvas. Tai ypač aktualu asmenims, kurie rengiasi grįžti atgal po ilgo užsienyje praleisto laiko ir kurių suvokimas apie padėtį gimtinėje todėl dažnai neatitinka tikrovės. Antra, tik perpratus kilmės šalių ekonominius ypatumus ir įvertinus priimančių bendruomenių poreikius (tarkime, darbuotojų trūkumą vietinėse mokyklose, parduotuvėse ar fabrikuose), galima modeliuoti įgyvendinamas reintegracijos schemas.¹⁵

Todėl, pavyzdžiui, TMO Berno biuro tvirtinimu, standartizuoti reintegracijos pagalbos paketai dažnai yra neįmanomi ne tik dėl pačių migrantų, bet ir dėl šalių, į kurias jie savanoriškai grįžta, įvairovės.¹⁶

- *Parama natūra*

Reintegracijos pagalba gali būti teikiama pinigais, natūra (prekėmis ir/ar paslaugomis) arba abiejų kombinacija. Pavyzdžiui, TMO Oslo biuras AVRFSB¹⁷ projekto ribose skiria vienkartinę pinigines išmokas savanoriškai iš Norvegijos į Burundį grįžtančių asmenų reintegracijai. Šio biuro vykdomi reintegracijos projektai afganams ir irakiečiams (atitinkamai IRRANA¹⁸ ir IRRINI¹⁹), numato paramą ir pinigais, ir natūra. Panašiai reintegracijos pagalbą teikia ir TMO Varšuvos, Rygos bei Berno biurai.²⁰

Vis dėlto, kone visuotinai pripažįstama, jog vien piniginės išmokos negali užtikrinti grįžimų tvarumo. Jos pasiteisina tik tuo atveju, kai yra skiriamos patenkinti pačius

¹⁴ Praktika rodo, kad daugumai migrantų asmeninis ekonominis išskaičiavimas, nors neabejotinai svarbus, savaime nėra pakankamas motyvas savanoriškai grįžti į kilmės šalį.

¹⁵ *Assisted Voluntary Return and Reintegration Handbook*, p. 50.

¹⁶ TMO Berno biuro pateikta informacija.

¹⁷ AVRFSB – angl. *Assisted Voluntary Return and Financial Support to Burundi*.

¹⁸ IRRANA – angl. *Information, Return, and Reintegration of Afghani Nationals to Afghanistan*.

¹⁹ IRRINI – angl. *Information, Return, and Reintegration of Iraqi Nationals to Iraq*.

²⁰ Pavyzdžiui, TMO Berno biuro vykdoma Savanoriško grįžimo iš Šveicarijos ir reintegracijos kilmės šalyse programa (angl. *IOM Worldwide Return & Reintegration Assistance for Individual Returnees from CH (RAS) Framework Programme*).

būtiniausius, tuoj po grįžimo į kilmės šalį migrantams išskylančius poreikius (maisto, drabužių, būsto ir panašiai).²¹

Todėl daugelis valstybių, tarp jų Belgija, Jungtinė Karalystė, Slovakija, vadovaujasi principu, kad veiksmingiausia reintegracijos pagalba – parama natūra. Ji užtikrina kur kas aktyvesnį grįžtančiųjų vaidmenį reintegracijos procese. Jei, kaip įprasta, už reintegracijos tikslais parūpinamas prekes ir/ar paslaugas atsiskaitoma tiesiogiai su jų tiekėjais, parama natūra taip pat padidina reintegracijos proceso skaidrumą bei palengvina jo kontrolę.

- *Ribotumo principas*

Gali būti skiriama bent keletas reintegracijos pagalbos ribotumo rodiklių. Pirmą, reintegracijos pagalba prieinama ne visiems savanoriškai į kilmės šalis grįžtantiems asmenims. Paramą gaunančių asmenų kategorijos skiriasi priklausomai nuo konkrečios programos ir jos donorų prioritetų. Pavyzdžiui, Belgijoje reintegracijos pagalba gali pasinaudoti visi grįžtantieji REAB²² programos ribose, nepriklausomai nuo jų teisinio statuso. Kita vertus, Jungtinė Karalystė teikia reintegracijos pagalbą tik pagal VARRP²³ programą iš šalies išvykstantiems prieglobsčio sistemoje esantiems asmenims. Tuo tarpu AVRIM²⁴ programa, skirta nelegaliems migrantams, reintegracijos pagalbos komponento iš esmės neturi.

Antra, net nepaisant neatitikimų tikslinių grupių požiūriu, visos reintegracijos programos yra orientuotos į migrantus, siekiančius grįžti į savo kilmės šalis visam laikui. Būtent todėl konkrečiam asmeniui reintegracijos pagalba gali būti teikiama tik vieną kartą.

Galiausiai reintegracijos pagalba yra ribota ir dėl to, kad ji visada teikiama tik tam tikrą iš anksto apibrėžtą laiko tarpą (jei jis keičiamas, tai dažniausiai tik donorų reikalavimu). Reintegracijos pagalba skirta palengvinti grįžtančiųjų prisitaikymą kilmės šalyje pirmaisiais mėnesiais po grįžimo. Tuo tarpu tinkamų gyvenimo sąlygų susikūrimas ilguoju laikotarpiu yra pačių grįžtančiųjų atsakomybė.

5. REINTEGRACIJOS PAGALBOS TEIKIMO ETAPAI

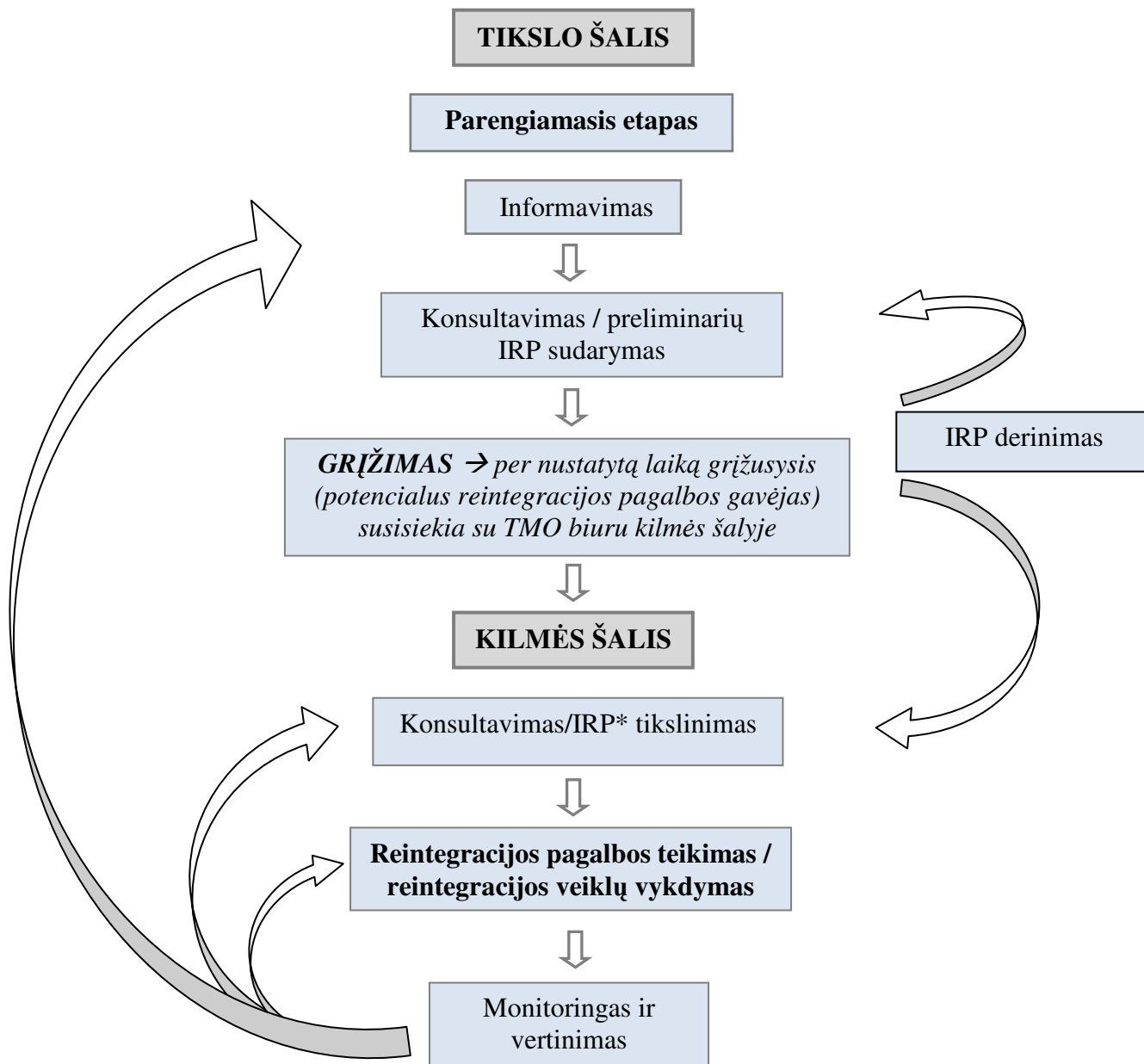
Reintegracijos pagalba savanoriškai į kilmės grįžtantiems asmenims paprastai teikiama keliais etapais: dalis reintegracijos pagalbos migrantams yra prieinama tikslo šalyje iki išvykimo, kita – didžioji – dalis teikiama jau grįžus į kilmės šalį. Šią procedūrą iliustruoja *1 schema*:

²¹ *Assisted Voluntary Return and Reintegration Handbook*, p. 55.

²² REAB – angl. *Return and Emigration of Asylum Seekers ex-Belgium*.

²³ VARRP – angl. *Voluntary Assisted Return and Reintegration Programme*.

²⁴ AVRIM – angl. *Assisted Voluntary Return for Irregular Migrants*.

* IRP – Individualus reintegracijos planas

1 schema. Reintegracijos pagalbos teikimo etapai

5.1. Parengiamasis etapas iki išvykimo (tikslų šalyje):

- 1) *Informavimas.* Ši veikla apima grupinį ir individualų besirengiančių savanoriškai grįžti į kilmės šalį migrantų informavimą apie reintegracijos pagalbos galimybę. Informacija apie reintegracijos programas taip pat gali būti platinama bendruomenėse, pavyzdžiui, pasitelkiant nevyriausybinės organizacijas, pabėgėlių priėmimo centrų darbuotojus ir/ar kitus asmenis, palaikančius nuolatinį kontaktą su tikslinėmis grupėmis.

- 2) *Konsultavimas*. Tai viena svarbiausių pradinių reintegracijos proceso stadijų. Grįžtantieji ne visada tiksliai žino, kokios pagalbos jiems reikės kilmės šalyje. Siekiant palengvinti šių asmenų pasirengimą grįžimui ir parinkti kiekvienu konkrečiu atveju veiksmingiausią reintegracijos pagalbos formą, būtina:
- a) registruoti ir trumpai apibūdinti reintegracijos pagalbos prašytojus. Tam paprastai naudojamos formos, kuriose nurodomi šių asmenų biografijos faktai, pilietybė, šeiminė padėtis, teisinis statusas tikslu šalyje, tai, ar jiems reikalinga papildoma priežiūra (pavyzdžiui, mažamečių ar nelydimų nepilnamečių asmenų atveju), pateikiama informacija apie sveikatos būklę, išsilavinimą ir/ar darbo patirtį, profesinius ir asmeninius gebėjimus, interesus. Tai leidžia nustatyti potencialiai reintegracijos pagalbą gausiančių asmenų galimybes ją įsisavinti.
 - b) individualių konsultacijų metu išsiaiškinti prašymo formas pateikusių asmenų socialinius-ekonominius poreikius, motyvaciją, su reintegracijos pagalba siejamus lūkesčius ir, įvertinus visa tai, aptarti galimas jų reintegracijos kryptis.
 - c) suteikti reintegracijos pagalbos prašytojams patikimą, aktualią ir, kiek tai įmanoma, detalią informaciją apie padėtį, reintegracijos galimybes bei įvairių paslaugų teikėjus jų kilmės šalyse.
 - d) padėti reintegracijos pagalbos prašantiems asmenims rengiant jų preliminarinius individualius reintegracijos planus (IRP).²⁵
- 3) *Individualių reintegracijos planų derinimas*. Šiame etape preliminarūs individualūs reintegracijos planai siunčiami TMO biurams, atsakingiems už reintegracijos pagalbą teikimą grįžtantiems jų kilmės šalyse. Natūralu, kad šie biurai, turėdami kur kas daugiau informacijos apie vietos sąlygas (pirmiausiai ekonomines), gali tiksliau nustatyti, ar planuojamos reintegracijos veiklos yra praktiškai įgyvendinamos. Atsižvelgiant į gautas vietinių TMO biurų pastabas ir pasiūlymus, preliminarūs individualūs reintegracijos planai gali būti koreguojami dar tikslo šalyje.²⁶
- 4) *Paskatos pinigais prieš išvykstant*. Kaip reintegracijos pagalbos dalis savanoriškai į kilmės šalis grįžtantiems asmenims iki išvykimo gali būti išmokamos paskatos pinigais. Pavyzdžiui, Didžiosios Britanijos vyriausybė, bendradarbiaudama su TMO Londono biuru, 2010 m. pradžioje paskelbė, jog visi asmenys, savanoriškai grįžtantys į savo kilmės šalis pagal VARRP programą ir išvykstantys iki kovo 31 d., kaip dalį reintegracijos pagalbos paketo Heathrow oro uoste gaus dvigubai didesnę – 1000 svarų sterlingų – persikėlimo pašalpą grynaisiais pinigais.²⁷

Vertinti šios iniciatyvos rezultatus dar per anksti, nors kaip minėta, paprastai prie grįžimų tvarumo žymiai labiau prisideda parama natūra. Jei paskatos pinigais vis dėlto būtinos,

²⁵ *Assisted Voluntary Return and Reintegration Handbook*, p. 52-53.

²⁶ *Assisted Voluntary Return and Reintegration Handbook*, p. 53.

²⁷ IOM UK Newsletter, No. 24, February 2010, p. 6.

TMO Oslo biuro specialistų įsitikinimu, prieš išvykimą jos turėtų būti teikiamos tik tais atvejais, kai kilmės šalyje arba išvis nėra TMO biuro, arba vietinis TMO biuras dėl tam tikrų objektyvių priežasčių negali to padaryti.²⁸

5.2. Reintegracijos pagalba grįžus (kilmės šalyje):

- 1) *Konsultavimas ir individualių reintegracijos planų tikslinimas.* Grįžę į kilmės šalį, reintegracijos pagalbos prašytojai per nustatytą laiką turi susisiekti su vietiniu TMO biuru²⁹ ir pratęsti dar tikslo šalyje pradėtas diskusijas apie savo reintegracijos planus. Šių diskusijų metu:
 - a) grįžusieji toliau konsultuojami apie reintegracijos galimybes ir apsisprendžia dėl konkrečių reintegracijos veiklų. Jei reikia, jie taip pat gali būti nukreipiami į tam tikras (pavyzdžiui, medicininės, įdarbinimo) paslaugas teikiančias institucijas ar organizacijas.
 - b) pasirinktos reintegracijos veiklos pagrindžiamos reikalingais dokumentais. Pavyzdžiui, asmuo, ketinantis kilmės šalyje užsiimti smulkiuoju verslu, vietiniam TMO personalui turi pateikti detalų verslo planą, verslo registravimo dokumentus, oficialius verslo steigimui ar plėtrai reikalingų prekių ir paslaugų kainoraščius, gautus iš tiekėjų (jei tai įmanoma), įvairius leidimus (susijusius su turto įsigijimu ar nuoma, transporto priemonių pirkimu, jų naudojimu ir panašiai). Tuo tarpu grįžtantysis, kuris pirmenybę teikia ne paramai nuosavam verslui, bet darbo užmokesčio rėmimui, turėtų pristatyti sutartį su būsimu darbdaviu, profesinę kvalifikaciją ir/ar darbo patirtį įrodančius bei kitus susijusius dokumentus.
 - c) patikslinti individualūs reintegracijos planai siunčiami TMO biurui tikslo šalyje ir laukiama patvirtinimo, jog jie atitinka konkrečios reintegracijos programos ar projekto kriterijus, yra pakankamai perspektyvūs, todėl tinkami finansuoti ir jų rėmimui yra numatyta lėšų.
 - d) tik visoms suinteresuotoms šalims – TMO biurams tikslo ir kilmės šalyse bei pačiam grįžusiajam – galutinai sutarus dėl individualaus reintegracijos plano, kiekvienu konkrečiu atveju gali būti pradedamas reintegracijos pagalbos teikimas.³⁰
- 2) *Reintegracijos pagalbos teikimas/reintegracijos veiklų vykdymas.* Suderinus jų individualius reintegracijos planus, savanoriškai grįžusieji į kilmės šalis ten imasi pasirinktų reintegracijos veiklų. Jas įgyvendinti grįžusiesiems padeda vietiniai TMO biurai, bendradarbiaudami su partneriais viešajame ir privačiame sektoriuje.

²⁸ TMO Oslo biuro pateikta informacija.

²⁹ TMO biuro savo kilmės šalyje kontaktinius duomenis ir kitą naudingą informaciją grįžtantieji gali rasti vadinamajame reintegracijos laiške, kuris jiems įteikiamas prieš pat išvykimą.

³⁰ *Assisted Voluntary Return and Reintegration Handbook*, p. 53.

Praktiniu požiūriu tai neabejotinai **svarbiausia reintegracijos proceso dalis**. Reintegracijos veiklų įvairovė atspindi skirtingus savanoriškai į kilmės šalis grįžtančių asmenų poreikius ir rodo galimus reintegracijos pagalbos variantus. Būtent tai ir turėtų būti analizuojama prieš rekomenduojant reintegracijos pagalbos teikimo modelį iš Lietuvos savanoriškai į kilmės šalis grįžtantiems migrantams. Todėl šis reintegracijos etapas **atskirai aptariamas kituose dviejuose studijos skyriuose**.

- 3) *Monitoringas ir vertinimas*. Individualių reintegracijos projektų monitoringo ir vertinimo paskirtis – apibrėžtą laiko tarpą stebėti konkretaus grįžusiojo reintegracijos eigą ir nustatyti, kiek sėkminga buvo jam skirta reintegracijos pagalba ir su kokiais pagrindiniais sunkumais jis susidūrė, bandydamas vėl įsitvirtinti savo kilmės šalyje.³¹

Monitoringo ir vertinimo svarbą reintegracijos programų sėkmei akcentuoja praktiškai visos didelę jų vykdymo patirtį turinčios valstybės ir nevyriausybinės organizacijos.³² Taip yra todėl, kad veiksminga kontrolė ir vertinimas leidžia:

- a) užtikrinti tinkamą reintegracijos pagalbos teikimą kiekvienam jos gavėjui;
- b) prireikus koreguoti ir adaptuoti individualius reintegracijos planus (pavyzdžiui, jei asmens pasirinktas reintegracijos būdas nedavė lauktų rezultatų, jis nori imtis kitos veiklos ir dar nėra išnaudojęs visos jam skirtos reintegracijos pagalbos);
- c) nuodugniau ištirti ekonomines galimybes tam tikrose kilmės šalyse ir išsiaiškinti, kurios reintegracijos veiklos jose labiausiai pasiteisina;
- d) įsisavinus išmoktas pamokas, pagerinti teikiamos reintegracijos pagalbos kokybę;
- e) lengviau planuoti tolimesnius reintegracijos projektus.

Atliekant monitoringą ir vertinimą, vadovaujamosi aiškiais ir nesudėtingai pamatuojamais kiekybiniais bei kokybiniais kriterijais. Tokie yra, pavyzdžiui, objektyvūs ir subjektyvūs veiksniai, rodantys, kaip pakito migranto padėtis nuo grįžimo į kilmės šalį momento; kokios yra jo gyvenimo sąlygos, lyginant su kitų priimančios bendruomenės narių gyvenimo sąlygomis; ar grįžusiojo pasirinkta veikla gali suteikti jam pastovų pajamų šaltinį ilgalaikėje perspektyvoje ir panašiai.³³

Priklausomai nuo konkretaus projekto finansavimo ir jo ribose teikiamos pagalbos pobūdžio, reintegracijos monitoringas ir vertinimas trunka nuo 6 mėnesių iki vienerių metų po migrantų grįžimo į kilmės valstybę.

³¹ *Assisted Voluntary Return and Reintegration Handbook*, p. 54.

³² Tarp jų, pavyzdžiui, ERSO (angl. *European Reintegration Support Organisations*) – 2007 m. pradžioje sukurtas tinklas, vienijantis 11 Europos nevyriausybinų organizacijų, dirbančių savanoriško grįžimo ir reintegracijos srityje. Plačiau apie šį tinklą ir jo veiklas žr., pavyzdžiui, ERSO Project Newsletter, No. 6, June 2009.

³³ *Assisted Voluntary Return and Reintegration Handbook*, p. 54.

Paprastai per šį laikotarpį reintegracijos pažangai vertinti naudojami įvairūs metodai: monitoringo vizitai, neformalūs pokalbiai, standartizuotos apklausos, nuotraukos, video konferencijos. Pavyzdžiui, TMO Tbilisio biuro darbuotojai, vertindami iš Nyderlandų grįžusių gruzinų reintegraciją, per pirmuosius metus bent keletą kartų aplanko šiuos asmenis ir prašo juos užpildyti specialias anketas, kurios padeda nustatyti ne tik grįžusiųjų pasitenkinimą gauta parama, bet ir jų lūkesčius.³⁴

Monitoringo ir vertinimo metu surinkta informacija taip pat yra vertinga toliau plėtojant reintegracijos programas. Pavyzdžiui, tam tikros reintegracijos sėkmės istorijos gali padėti iš tų pačių šalių kilusiems migrantams apsispręsti savanoriškai grįžti namo. Todėl jos neretai pasitelkiamos skleidžiant informaciją tarp potencialių reintegracijos pagalbos gavėjų bei juos konsultuojant tikslo šalyse.

6. INDIVIDUALI REINTEGRACIJOS PAGALBA: SUDEDAMOSIOS DALYS

Kaip minėta, vienas iš pagrindinių reintegracijos pagalbos principų yra tai, jog ji visada orientuota į gavėjų poreikius. Todėl prieš gilinantį į galimas reintegracijos pagalbos schemas, reikia išsiaiškinti priežastis, dėl kurių savanoriškai į kilmės šalis grįžtantiems asmenims reintegracijos pagalba reikalinga.

6.1. Savanoriškai į kilmės šalis grįžtančių asmenų poreikiai

Migraciją sąlygoja daugybė veiksnių. Vis dėlto, praktika rodo, jog dažniausiai migraciją skatina tokios priežastys kaip nedarbas, materialiniai nepritekliai, noras susikurti geresnes gyvenimo sąlygas sau ir/ar savo šeimai bei įsitikinimas, kad svetur tai padaryti bus paprasčiau („lengvo gyvenimo užsienyje“ mitą neretai palaiko ir jau emigravę artimieji, draugai, kiti tėvynainiai).

Po nepavykusios migracijos grįžus į kilmės šalis, egzistavusios problemos neišnyksta, priešingai, jos gali net dar labiau paaštrėti. Be to, grįžusiesiems, ypač ilgai buvusiems užsienyje, gali iškilti dar ir papildomų sunkumų. Remiantis kitų valstybių patirtimi bei Lietuvoje sulaikytų migrantų apklausomis, dažniausiai susiduriama su problemomis socialiniame-ekonominiame, psichosocialiniame ir fiziniame lygmenyje. Kiekviename iš šių lygmenų pasireiškiančios pagrindinės problemos natūraliai apsprendžia ir grįžusiųjų reintegracijos pagalbos poreikius.

1) *Socialinis-ekonominis lygmuo*

Probleminė socialinė-ekonominė situacija yra viena svarbiausių apsisprendimą migruoti lemiančių aplinkybių. Vadinasi, socialiniu-ekonominiu požiūriu dauguma migrantų yra pažeidžiami. Grįžę į kilmės šalis šie asmenys atsiduria ne mažiau sudėtingoje padėtyje, nei buvo iki išvykimo. Jiems paprastai kyla šios problemos:

³⁴ 2010 m. gegužės pabaigoje vykusio TMO Vilniaus biuro darbuotojų mokomojo vizito į Gruziją metu iš TMO Tbilisio biuro darbuotojų gauta informacija; TMO Hagos biuro pateikta informacija.

- *Būsto problema.* Ši problema yra itin aktuali migrantams, kurie savo kilmės šalyje arba išvis neturi nuosavo nekilnojamojo turto, arba dėl tam tikrų priežasčių negali į jį įsikraustyti (butas išnuomotas, parduotas, pastatas nebetinkamas gyventi). Tokiais atvejais grįžusieji iškart privalo pasirūpinti laikina pastoge: jei tai įmanoma, apsistoti pas gimines ar draugus arba išsinuomoti būstą. Tuo pat metu jie turi užsiimti ir nuolatinės gyvenamosios vietos paieškomis.

Poreikiai: informacija ir praktinė pagalba ieškant tinkamos laikinos ar nuolatinės gyvenamosios vietos; teisinės konsultacijos su būsto susiradimu, nuoma ar pirkimu susijusiais klausimais; pinigai, reikalingi būstui išsinuomoti, įsigyti ir/ar įsirengti.

- *Darbo ir pajamų šaltinio problema.* Viena pagrindinių problemų yra ta, kad absoliuti dauguma grįžusiųjų į kilmės šalis ten neturi ir bent kurį laiką negali susirasti darbo. Tam yra keletas paaiškinimų. Pirma, šiems asmenims neretai būdinga darbo patirties ir profesinių įgūdžių stoka (ypač jei bedarbystė ir buvo jų emigracijos priežastis). Antra, dėl darbo rinkos pokyčių ar išaugusio nedarbo lygio kilmės šalyje gali būti sumažėjusi tam tikrų sričių darbuotojų paklausa.

Neturėdami darbo, taigi ir pastovaus pajamų šaltinio, grįžusieji nepajėgia savarankiškai išlaikyti savęs, tuo labiau pasirūpinti savo šeimos materialine gerove. Situaciją dažnai apsunkina ir tai, kad dar iki išvykimo jie būna prasiskolinę (pavyzdžiui, šeimos nariams ir/ar giminėms, kad padengtų savo kelionės į tikslo šalį ar įsikuriant ten patirtas išlaidas). Grįžus skolas reikia grąžinti, tuo tarpu finansinės paramos iš artimųjų nebegalima tikėtis.

Poreikiai: pagalba susiorientuojant darbo rinkoje; pagalba susirandant pastovų pajamų šaltinį: įsidarbinant, pradedant užsiimti smulkiuoju verslu (jį steigiant ir/ar plečiant).

- *Išsilavinimo/profesinių įgūdžių problema.* Tai itin glaudžiai su darbo ir pastovaus pajamų šaltinio klausimu susijusi problema. Grįžusiųjų į kilmės šalis nedarbas gali būti sąlygotas ne tik patirties, bet ir tinkamo išsilavinimo ar profesinės kvalifikacijos stokos. Kai kurie iš šių asmenų būna palikę namus ankstyvoje jaunystėje, nespėję baigti mokslų, tuo labiau įgyti profesijos. Tai padaryti svečiose šalyse migrantai taip pat dažniausiai neturi galimybių (pirmiausiai finansinių). Kiti, turintieji specialybę ir net dirbę iki išvykimo, emigracijoje paprastai būna praradę dalį savo profesinių įgūdžių. Tai ypač pasakytina apie migrantus, kurie svetur vertėsi iš jų kvalifikacijos neatitinkančių, atsitiktinai pasitaikančių darbų.

Poreikiai: aukštesnysis, profesinis mokymas, kvalifikacijos kėlimo ar persikvalifikavimo kursai.

- *Kontaktų su valdžios institucijomis atkūrimo/dokumentų tvarkymo problema.* Ši problema ypač būdinga ilgai užsienyje gyvenusiems asmenims. Kartais ištikus metus kilmės šalyse jie būna nemokėję mokesčių, draudimo įmokų, todėl prireikus negali pasinaudoti medicininėmis, socialinėmis ar kitomis būtinomis paslaugomis. Jauni migrantai svetur gali būti baigę mokslus ir įgiję specialybę. Užsienyje gali būti sudarytos santuokos ir gimę vaikai. Daugelis tokiose ir panašiose situacijose atsidūrusių asmenų suvokia būtinybę kaip įmanoma greičiau po grįžimo susitvarkyti visus reikiamus dokumentus ir atkurti nutrūkusius ryšius su valstybinės ir/ar vietinės valdžios institucijomis. Vis dėlto, neretai dėl pokyčių teisiniame bei praktiniame jiems rūpimų klausimų reguliavime, grįžusiesiems trūksta informacijos, kaip tai padaryti.

Poreikiai: teisinės konsultacijos; informacija apie tai, kokių dokumentų reikia, kur, kam ir kada juos būtina pateikti, kad kilmės šalyje būtų pripažįstamas užsienyje įgytas išsilavinimas, profesinė kvalifikacija ir/ar darbo stažas (taigi, būtų galima pretenduoti į medicininį ir/ar socialinį draudimą), sudaryta santuoka, sprendžiami vaikų pilietybės, kelionės dokumentų ir kiti klausimai.³⁵

- *Su vaikais susijusios problemos.* Asmenys, grįžtantys į kilmės šalis su vaikais, turi specifinių poreikių. Pavyzdžiui, jei iškart po grįžimo tėvai pradeda dirbti tam, kad išlaikytų šeimą, jie susiduria su mažamečių vaikų priežiūros problema. Tėvai, turintys mokyklinio amžiaus vaikus, turi pasirūpinti tolesniu jų ugdymu. Be to, sunkumų dažnai kelia ir vaikų reintegracija: vaikams, gimusiems ir/ar ilgą laiką pragyvenusiems svetur, gali būti sudėtinga pritaipyti naujoje, menkai pažįstamoje aplinkoje. Probleminiais gali tapti kalbos barjero, bendravimo, apskritai kultūrinių skirtumų klausimai.

Poreikiai: vaikų priežiūrai, ugdymui ir socialinei adaptacijai užtikrinti būtini materialiniai resursai; dokumentų, reikalingų pervedant vaikus į darželį ar mokyklą kilmės šalyje, tvarkymas.

2) Psichosocialinis lygmuo

- *Nutrūkusių socialinių ryšių problema.* Ypač po ilgo nebuvimo grįžusieji gali jaustis nebepritampantys prie savo įprastinės aplinkos, susidurti su sunkumais atkuriant nutrūkusius kontaktus su giminėmis, draugais, kitus iki išvykimo turėtus socialinius ryšius. Situaciją neretai komplikuoja ir neigiamas grįžusiųjų vertinimas iš jų artimųjų pusės (pavyzdžiui, jei jie išvyko prasiskoline, gyvendami svetur nepalaikė ryšių su namais ar užsienyje jiems tiesiog nepavyko pasiekti to, ką buvo planavę).

Poreikiai: nutrūkusių socialinių ryšių atkūrimas; kontaktų su kitais iš užsienio grįžusiais tėvynainiais užmezgimas (galimybė dalintis patirtimi ir

³⁵ Sipavičienė, Audra, V. Gaidys ir M. Dobrynina, *Grįžtamoji migracija: teorinės išvalgos ir situacija Lietuvoje*. Vilnius, 2009, p. 41-42.

išgyvenimais, bendromis jėgomis spręsti kylančias problemas); socialinę pagalbą teikiančių organizacijų paslaugas; įvairūs būreliai.

- *Psichologinės/emocinės problemos.* Ne tik emigracija, bet ir adaptacija kilmės šalyje gali būti traumuojanti patirtis. Neretai grįžusieji sunkiai prisiderina prie gimtinėje įvykusių pokyčių, būna atitolę nuo vietinių aktualijų, jaučiasi svetimi. Juos taip pat gali kamuoti vienišumas, nostalgija tikslo šaliai ar ten užmegztoms pažintims. Izoliacijos jausmas būna itin stiprus nepavykusios migracijos atvejais, kai prie paties asmens menko savęs vertinimo dar prisideda ir negatyvus artimųjų ir/ar visuomenės požiūris. Taigi psichologinis prisitaikymas kilmės šalyje dažnai būna daug laiko ir pastangų reikalaujantis procesas.³⁶

Poreikiai: psichologinė pagalba (pavyzdžiui, konsultacijos su specialistais).

3) Fizinis lygmuo

- *Sveikatos problemos.* Šios problemos paprastai yra aktualiausias pažeidžiamoms kategorijoms priskiriamiems asmenims (pavyzdžiui, tiems, kurie turi specialių medicininių poreikių, senyvo amžiaus žmonėms, nėščiosioms, prekybos žmonėmis aukoms). Vis dėlto, sveikatos sutrikimai gali pasireikšti ir kitiems grįžusiesiems, ypač jei emigracijoje jie gyveno alinančiomis sąlygomis ir neturėjo galimybių naudotis reikiamomis sveikatos priežiūros paslaugomis.

Poreikiai: informacija apie nemokamas ir mokamas medicinines paslaugas teikiančias įstaigas; nukreipimas į jas; medicininės konsultacijos, vaistai, gydymas (pavyzdžiui, ypatingai svarbu, kad vaistai ir/ar gydymas, kuris migrantui buvo teikiamas užsienyje, būtų bent iš dalies prieinamas ir jam grįžus į kilmės šalį).

Be abejo, čia apžvelgti tik kai kurie savanoriškai į kilmės šalį grįžtančių asmenų poreikiai. Kadangi kiekvienas migracijos atvejis yra unikalus, natūralu, jog grįžusieji susiduria ir su įvairiausiais individualiais iššūkiais. Nepaisant to, iš trumpos jų reikmių apžvalgos matyti, jog vos tik grįžę į kilmės šalį šie asmenys atsiduria sudėtingoje padėtyje.

Tai potencialiai pavojinga, nes, ieškodami greitų savo problemų sprendimo būdų, grįžusieji gali, pavyzdžiui, dar giliau įbristi į skolas, tapti lengvu organizuotų nusikalstamų grupuočių taikiniu arba vėl bandyti emigruoti. Pastaruoju atveju patenkama į savotišką užburtą migracijos ratą, iš kurio ištrūkti nepaprastai sunku.

Vis dėlto, įvairių valstybių patirtis rodo, jog **pakartotinės nelegalios ir/ar nesėkmingos migracijos tikimybę įmanoma efektyviai sumažinti, jei panaikinami esminiai migraciją skatinantys veiksniai.** Kaip tik **tam ir yra skirta reintegracijos pagalba.** Tuo tarpu ją

³⁶ Plačiau apie psichologines problemas, kylančias iš užsienio į kilmės šalį grįžtantiems asmenims, žr., pavyzdžiui, IOM Helsinki, *Going Home: A Handbook of Voluntary Repatriation*. Helsinki, 2002, p. 13-14.

teikiančių praktikų užduotis – prioretizuoti grįžtančiųjų poreikius, atsižvelgiant į turimus resursus bei reintegracijos galimybes kilmės šalyse. Tai leidžia padaryti tiek individualios, prie specifinių grįžtančiųjų reikmių pritaikytos reintegracijos schemas, tiek iš dalies ir standartinis reintegracijos pagalbos paketas.

6.2. Standartinis reintegracijos pagalbos paketas

Prieš aptariant atskirus standartinio reintegracijos pagalbos paketo elementus, būtina padaryti svarbią išlygą. Daugelis šalių, tarp jų, pavyzdžiui, Jungtinė Karalystė, vadovaujasi nuostata, kad visiems atvejams tinkantis, kitaip tariant, „standartinis“ reintegracijos pagalbos variantas apskritai neįmanomas. Toks vadinamasis „lankstus“ požiūris grindžiamas tuo, jog visi grįžtantieji turi savitas reikmes, į kurias atsižvelgiant ir turi būti teikiama individualizuota reintegracijos pagalba.

Net ir pripažįstant, kad reintegracijos pagalbos schemas iš principo yra individualios, šioje studijoje vartojama standartinio reintegracijos pagalbos paketo sąvoka. Ji nereiškia, kad visiems savanoriškai į kilmės šalį grįžtantiems asmenims teikiama vienoda reintegracijos pagalba. **Standartinis reintegracijos pagalbos paketas yra daugiau teorinis modelis, parodantis, kokie yra galimi reintegracijos pagalbos komponentai** (t.y. kas apskritai gali būti siūloma grįžtantiems) **ir kurie iš jų yra dažniausiai naudojami sudarant individualias reintegracijos schemas** (t.y. ko labiausiai reikia asmenims, siekiantiems iš naujo įsitvirtinti kilmės šalyse).

Kadangi paprastai emigraciją skatina socialinio-ekonominio pobūdžio veiksniai, praktiškai visiems savanoriškai į kilmės šalį sugrįžusiems asmenims ten iškart gali prireikti pagalbos susirandant bent laikiną būstą, užsitikrinant pragyvenimo šaltinį (ar įgyjant tam reikalingus profesinius įgūdžius/išsilavinimą), atkuriant kontaktus su valdžios institucijomis/tvarkant dokumentus bei pasirūpinant savo vaikų priežiūra, ugdymu ir prisitaikymu naujoje aplinkoje. Reintegracijos pagalbos paketą, susijusį su šiais pirminiais grįžusiųjų poreikiais, galima laikyti standartiniu. Jį sudaro šie baziniai elementai:

1) *Persikėlimo pagalba*

Persikėlimo pagalba apima keletą skirtingų paramos grįžtantiems rūšių:

1.1. Mokestį už papildomą bagažą. Per užsienyje pragyventą laiką žmonės būna sukaukę nemažai asmeninių daiktų. Tam, kad iš naujo ir ilgam įsikurtų savo kilmės šalyje, grįžtantieji turi turėti galimybę bent dalį jų pasiimti su savimi. Tačiau jie gali neturėti pakankamai pinigų susimokėti oro linijoms už didesnę nei įprasta bagažo svorį.

Todėl, pavyzdžiui, TMO biurai Jungtinėje Karalystėje apmoka papildomą grįžtančiųjų bagažą (paprastai iki 20 kg viršsvorio). TMO biurai Belgijoje be to dar gali finansuoti kitų reintegracijai būtinų daiktų gabenimą į kilmės šalį jau po

asmens grįžimo ten. Tuo tarpu TMO Oslo biuras atskirai siunčiamam savanoriškai grįžtančiųjų į Iraką багаžui parūpina muitinės pažymėjimus.³⁷

1.2. Persikėlimo pašalpas. Jos reikalingos tam, kad vos atvykęs į kilmės šalį grįžusysis turėtų pinigų kelionei iki savo namų, maistui, pastogei, drabužiams, kitoms pirmos būtinybės prekėms. Kaip persikėlimo pašalpa teikiama pinigų suma gali būti arba išmokama grynaisiais, arba pervedama į specialiai tam tikslui asmeniui išduodamą banko kortelę (aktyvuojamą jam išvykus ar tikslo šalyje).³⁸

Jei dėl vienokių ar kitokių priežasčių (pavyzdžiui, saugumo situacijos) persikėlimo pašalpos neįmanoma išmokėti migranto kilmės šalyje, TMO Oslo biuras tai daro dar Norvegijoje. Tuo tarpu savanoriškai iš Jungtinės Karalystės namo grįžtantiems asmenims persikėlimo pašalpos dažniausiai išmokamos prieš išvykimą.³⁹

2) Pagalba apsirūpinant būstu

Pagalba susirandant ir/ar išsinuomojant laikiną būstą būtina tiems asmenims, kurie kilmės šalyje neturi nekilnojamojo turto (pavyzdžiui, dar iki išvykimo būna jį pardavę ar jo netekę) arba dėl tam tikrų priežasčių negali jame įsikurti, be to, negali apsisistoti ir pas artimuosius. Turėto būsto atgavimas ar įrengimas, tuo labiau naujo būsto paieškos neretai užtrunka. Tuo tarpu ši trumpalaikė reintegracijos pagalbos forma gali patenkinti būtinausius grįžtančiųjų gyvenamosios vietos poreikius.

Pirmaisiais mėnesiais po grįžimo reintegracijos pagalbos gavėjams gali būti teikiamos teisinės konsultacijos su laikino būsto susiradimu ir/ar nuoma susijusiais klausimais, padengiamos išlaidos laikino būsto nuomai.

Pavyzdžiui, teisinę bei finansinę paramą susirandant ir/ar išsinuomojant laikiną būstą, esant reikalui, teikia TMO Londono biuras pagal VARRP programą į kilmės šalis grįžtantiems asmenims. Reintegracijos schemos belgų REAB programos ribose taip pat apima tokio pobūdžio pagalbą.

Kartais, ypač asmenims, grįžtantiems kartu su šeimomis ir/ar į konfliktų zonose esančius, stichinių nelaimių nuniokotus kraštus, gali būti reikalinga pagalba apsirūpinant nuolatine gyvenamąja vieta. Tokiais atvejais grįžusiesiems teikiama aktuali informacija apie padėtį vietinėje nekilnojamojo turto rinkoje, teisinės konsultacijos, finansinė parama išsinuomojant, įsigyjant ir/ar įsirengiant nuolatinį būstą.

Pavyzdžiui, nemažai (10-15%) per pirmuosius IRRINI projekto metus iš Norvegijos grįžusių irakiečių pageidavo, kad dalis jų gaunamos reintegracijos pagalbos būtų skirta naujo būsto statybos ar esančio, dažniausiai šeimai priklausančio, namo rekonstrukcijos

³⁷ Iš TMO biurų Londone, Briuselyje ir Osle gauta informacija.

³⁸ Kaip paaiškėjo 2010 m. kovo pradžioje vykusio TMO Vilniaus biuro darbuotojų vizito į Jungtinę Karalystę metu, pastarąją praktiką pakankamai dažnai taiko TMO Londono biuras.

³⁹ Iš TMO biurų Londone ir Osle gauta informacija.

išlaidoms padengti. Atsižvelgdamas į tai, TMO Oslo biuras šio projekto ribose ėmė teikti išmokas būstui. Tai paramos natūra forma, kai grįžtantieji įvardija jiems reikalingas prekes (pavyzdžiui, statybines medžiagas), tuo tarpu TMO biurui Irake jas nuperka tiesiogiai iš tiekėjų, pasirūpina pristatymu ir prižiūri jų panaudojimą. Išmokos būstui teikiamos ne pavieniems asmenims, bet šeimoms ir tik toms, kurios turi pastovias pajamas (taip užtikrinant, kad visos reintegracijos pagalbai skirtos lėšos nebus panaudotos tik namo statybai/remontui). Yra ir tam tikrų papildomų sąlygų, pavyzdžiui, siekiant ilgalaikio ir tvaraus grįžusiųjų įsikūrimo, atstatyto būsto neleidžiama nuomoti.⁴⁰

3) *Pagalba pradėdant užsiimti pajamas generuojančiomis veiklomis*

Tai reintegracijos pagalbos elementas, skirtas spręsti praktiškai visiems grįžtantiems gyvybiškai svarbias darbo ir pragyvenimo šaltinio problemas. Teisingai pasirinktos pajamas generuojančios veiklos ilgalaikėje perspektyvoje leidžia šiems asmenims tapti finansiškai nepriklausomiems. Tai, savo ruožtu, pastebimai prisideda prie grįžimų tvarumo. Todėl į pajamas generuojančias veiklas nukreipta parama laikoma **svarbiausia reintegracijos pagalbos dalimi**.

Pagalbą savanoriškai į kilmės šalis grįžusiesiems asmenims pradėdant užsiimti pajamas generuojančiomis veiklomis dažniausiai sudaro:

3.1. Įdarbinimas/darbo užmokesčio rėmimas. Daugumoje šalių grįžusieji konsultuojami įsidarbinimo klausimais, dažnai nukreipiami pas potencialius darbdavius. Priklausomai nuo reintegracijos pagalbos teikėjo ir darbdavio išankstinio susitarimo, grįžusiesiems kartais taip pat organizuojami apmokymai darbo vietoje. Vėlgi, darbdaviui sutikus, reintegracijos pagalba gali apimti darbo užmokesčio rėmimą tam tikrą iš anksto nustatytą laiko tarpą (paprastai keletą pirmųjų mėnesių). Pastarasis paramos variantas ypač palankus nedaug darbo patirties turintiems asmenims: jiems tai reiškia galimybę išsiugdyti reikalingus įgūdžius, kartu turint pakankamai lėšų pragyvenimui.⁴¹

Pavyzdžiui, pagal TMO Oslo biuro IRRINI projektą savanoriškai iš Norvegijos į Iraką grįžtantys asmenys su įdarbinimu susijusia reintegracijos pagalba gali pasinaudoti keliais būdais. Nuolat komunikuodamas su Irako valdžios institucijomis, TMO Oslo biuras dar iki išvykimo teikia jiems išsamias konsultacijas įsidarbinimo, ypač valstybiniame sektoriuje, klausimais. Jau grįžę į Iraką ir pradėję dirbti asmenys, kuriems reikia papildomos finansinės paramos įsikūrimui, paprastai ne ilgiau nei 6 mėnesius kaip priedą prie darbdavio mokamo atlyginimo dar gali gauti mėnesines pašalpas. Kitais atvejais grįžusiesiems padengiamas mokestis už apmokymus darbo vietoje iki jų priėmimo į tarnybą ir skiriama pinigų pragyvenimui. Šių paslaugų visuma, palankiai įvertinta vietinių

⁴⁰ TMO Oslo biuro pateikta informacija.

⁴¹ *Assisted Voluntary Return and Reintegration Handbook*, p. 56.

darbdavių, padėjo įsidarbinti beveik ketvirtadaliui iš daugiau nei 100 irakiečių, grįžusių namo per pirmąjį projekto etapą.⁴²

3.2. Mokslas/profesinis mokymas. Daugelis į kilmės šalis grįžtančių asmenų tam, kad galėtų ten įsidarbinti, visų pirma turi baigti mokslus. Su mokslu susijusi reintegracijos pagalba skirta tiems, kurie iki išvykimo ir emigracijoje neįgijo išsilavinimo ir nori tai padaryti kilmės šalyje. Jiems padedama susimokėti mokesčius už mokymo programas ir egzaminus (valstybinėse mokslo įstaigose), įsigyti mokymosi priemonių (pavyzdžiui, knygų).⁴³

Vis dėlto, grįžtantys suaugusieji dažniausiai renkasi profesinio mokymo alternatyvą. Tai leidžia jiems pakankamai greitai patobulinti jau turimus ir/arba įgyti naujų įgūdžių, reikalingų sėkmingai konkuruoti darbo rinkoje.⁴⁴ Reintegracijos pagalba šioje srityje apima profesinį orientavimą, nukreipimą į profesinio mokymo paslaugų teikėjus, persikvalifikavimo, kvalifikacijos kėlimo, kitų kursų apmokėjimą, būtinos įrangos, vadovėlių parūpinimą, pragyvenimo išlaidų padengimą mokymosi laikotarpiu.

Pavyzdžiui, TMO Hagos biuras, atsižvelgdamas į darbo paklausos tendencijas Gruzijoje, ten grįžtantiems asmenims dažniausiai pataria susitelkti arba ties bendrųjų gebėjimų (raštvėdybos, anglų kalbos, darbo kompiuteriu), arba ties specifinių, pavyzdžiui, statybų sektoriuje paklausių (stalių, mūrininkų) įgūdžių lavinimu. Grįžtantiems taip pat rekomenduojamos patikimos profesinio mokymo įstaigos netoli jų gyvenamosios vietos, sumokama už pasirinktus kursus.⁴⁵

3.3. Parama smulkiojo verslo steigimui/plėtrai. Tai **populiariausias** reintegracijos pagalbos komponentas, kadangi absoliuti dauguma į kilmės šalis grįžtančių asmenų nuosavą verslą vertina kaip patikimiausią būdą užsitikrinti pastovias pajamas. Pavyzdžiui, net 54% iš 143 asmenų, 2008 m. gavusių reintegracijos pagalbą iš TMO Dublino biuro, ją panaudojo smulkiojo verslo steigimui/plėtrai.⁴⁶ Be to, TMO Hagos biuras, apibendrinęs savo ir kitų šalių vykdytų reintegracijos programų rezultatus, priėjo išvadą, jog parama smulkiajam verslui dažniausiai pasiteisina. Tiesa, tam, kad pastebimai prisidėtų prie tvarios reintegracijos, ši parama turi būti teikiama natūra ir tinkamai kontroliuojama.⁴⁷

Grįžtantieji į kilmės šalis gali apsispręsti ten steigti nuosavą verslą, investuoti į jau egzistuojantį artimųjų verslą ir/ar tapti jo dalininkais (pavyzdžiui, šeimos

⁴² IRRINI I įgyvendintas nuo 2008 m. kovo iki gruodžio mėnesio. IRRINI II – antrasis projekto etapas – prasidėjo 2009 m. liepos 1 d. ir truks iki 2010 m. birželio 30 d. Šaltinis: TMO Oslo biuro pateikta informacija.

⁴³ *Assisted Voluntary Return and Reintegration Handbook*, p. 56.

⁴⁴ *Assisted Voluntary Return and Reintegration Handbook*, p. 55.

⁴⁵ 2010 m. gegužės pabaigoje vykusio TMO Vilniaus biuro darbuotojų mokomojo vizito į Gruziją metu iš TMO Tbilisio biuro darbuotojų gauta informacija; TMO Hagos biuro pateikta informacija.

⁴⁶ IOM Dublin, *Voluntary Assisted Return and Reintegration Programme (VARRP): Reintegration Report 2008*. Dublin, 2008, p. 9.

⁴⁷ TMO Hagos biuro pateikta informacija.

verslo vystymas neretai yra vienintelė darbo alternatyva vyresnio amžiaus žmonėms).⁴⁸ Smulkiojo verslo formų pasirinkimas taip pat labai platus: pradedant žemės ūkiu kaimo vietovėse ir baigiant nedidelėmis prekybos (įvairios paskirties parduotuvėmis) ir paslaugų (transporto, siuvimo, suvirinimo ir panašiai) įmonėmis miestuose.

Parama smulkiojo verslo steigimui/plėtrai, priklausomai nuo jo pobūdžio, gali apimti konsultavimą, pagalbą rengiant verslo planus, sutvarkant dokumentus (pavyzdžiui, gaunant verslo liudijimus), reikalingo inventoriaus, įrankių ar prekių atsargų pirkimą.⁴⁹

Tokios valstybės kaip Jungtinė Karalystė, Norvegija ar Nyderlandai, teikdamos paramą smulkiojo verslo steigimui/plėtrai, ypač daug dėmesio skiria konsultavimo komponentui. Tai svarbu todėl, kad asmenys, ketinantys užsiimti verslu, visų pirma privalo išmokti planuoti veiklas, atsižvelgdami į vietinės rinkos ypatumus (tiek jos teikiamas galimybes, tiek ir ribojančius veiksnius, pirmiausiai konkurenciją). Po konsultacijų, pavyzdžiui, TMO Hagos biuras, įvertina iš Nyderlandų pagal projektą *Post-arrival Reintegration Assistance to Georgian Nationals Returned from the Netherlands* grįžtančių gruzinų pateiktus verslo planus, vadovaudamasis tokiais kriterijais kaip įgyvendinamumas, laukiamas pelningumas, kaštų ir naudos santykis bei atitikimas realioms sąlygoms Gruzijoje. Tik pagal patvirtintą planą smulkųjį verslą steigiančiam/vystančiam asmeniui vėliau jau teikiama parama įsigyjant būtiniausių įrangą ar prekes.⁵⁰

- 4) *Teisinė pagalba*. Siekiant padėti po ilgo emigracijoje praleisto laiko namo grįžtantiems asmenims atkurti kontaktus su valstybinės ir/ar vietinės valdžios institucijomis, jiems teikiama išsami ir tiksli informacija su užsienyje įgyto išsilavinimo, profesinės kvalifikacijos ir/ar darbo stažo pripažinimu, mokesčių mokėjimu, socialiniu, medicininu draudimu, svetur sudarytos santuokos registravimu, vaikų pilietybe susijusiais ir kitais aktualiais klausimais. Teisinių konsultacijų metu grįžusiesiems paaiškinama, kokius dokumentus, kur, kam ir kada jie privalo pateikti, taip nukreipiant juos į reikiamas institucijas.
- 5) *Su vaikais susijusi reintegracijos pagalba*. Tokia pagalba teikiama šeimoms ar vienišioms tėvams, kurie dėl laiko stokos ir/ar nepakankamų materialinių resursų kilmės šalyse neturi galimybių tinkamai pasirūpinti savo vaikų poreikiais. Ji skirta palengvinti grįžtančiųjų finansinę padėtį, kartu užtikrinant jų vaikų gerovę, ir apima paramą vaikų priežiūrai, ugdymui bei prisitaikymui naujoje aplinkoje.

TMO Londono biuras VARRP programos ribose, esant reikalui, padengia grįžtančiųjų išlaidas vaikų priežiūrai (pavyzdžiui, mokesčius už darželius ar aukles). Taip pat gali būti finansuojami kalbų kursai vaikams, užaugusiems kitoje šalyje ir sunkiai šnekantiems

⁴⁸ *Stories of Return*, p. 12.

⁴⁹ *Assisted Voluntary Return and Reintegration Handbook*, p. 55.

⁵⁰ 2010 m. gegužės pabaigoje vykusio TMO Vilniaus biuro darbuotojų mokomojo vizito į Gruziją metu iš TMO Tbilisio biuro darbuotojų gauta informacija; TMO Hagos biuro pateikta informacija.

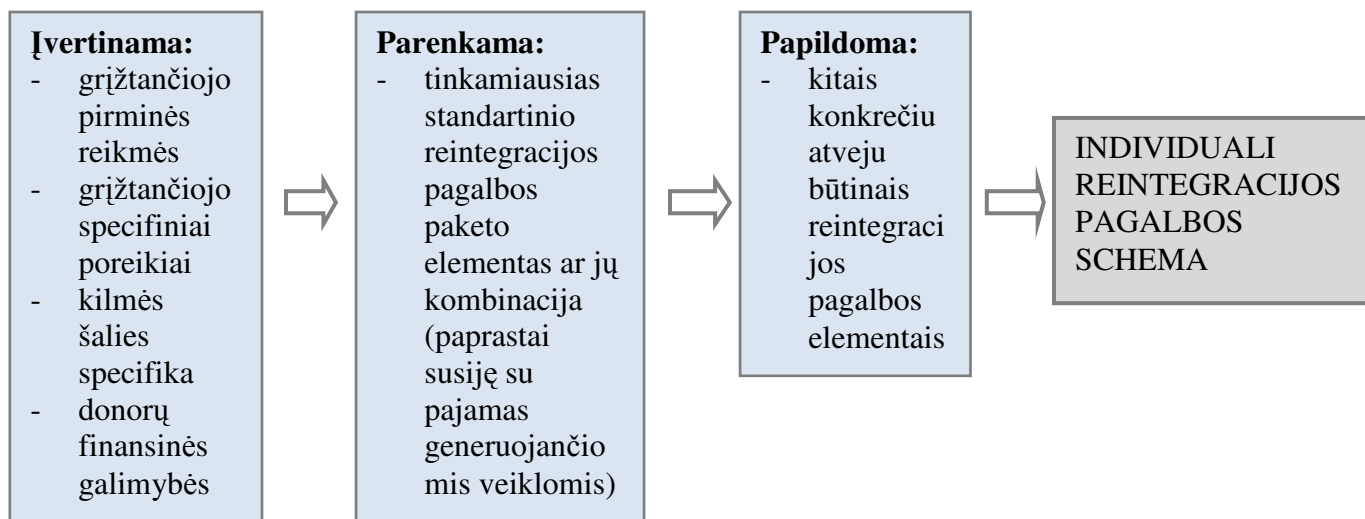
savo tėvų gimtąja kalba. Pasirūpinama ir tuo, jog po grįžimo vaikai galėtų tęsti mokslus: sumokami mokesčiai už mokslą (tiesa, valstybinėse, o ne privačiose mokyklose) ir padedama įsigyjant būtiniausius reikmenis (vadovėlius, kanceliarines prekes, mokyklines uniformas).⁵¹

Standartinis reintegracijos pagalbos paketas – daugumos reintegracijos programų išeities taškas. Jis užtikrina, kad kilmės šalyje bus pasirūpinta pagrindinėmis grįžtančiųjų reikmėmis. Tik tada jau gali būti svarstoma, kokia forma tinkamiausia tai daryti ir į ką būtina papildomai atsižvelgti kiekvienu konkrečiu atveju. Kaip tik tai ir paverčia reintegracijos pagalbos schemas individualiomis.

6.3. Individualios reintegracijos pagalbos schemas

Kad būtų veiksminga, reintegracijos pagalba turi būti pritaikyta prie individualios savanoriškai į kilmės šalis grįžtančių asmenų situacijos. Šiuo tikslu ir kuriamos individualios reintegracijos pagalbos schemas. **Tai, kokie baziniai standartinio reintegracijos pagalbos paketo elementai naudojami konkrečioje individualioje schemoje, kokią formą jie įgauna, kaip yra derinami tarpusavyje ir kokiais komponentais papildomi,** sąlygoja keletas veiksnių. Pirmiausiai tai priklauso nuo grįžtančiųjų poreikių, jų kilmės šalių specifikos ir, žinoma, donorų finansinių galimybių.

Individualios reintegracijos pagalbos schemas kūrimo procesas grafiškai atrodo taip:

2 schema. Individualios reintegracijos pagalbos schemas sudarymas

⁵¹ 2010 m. kovo pradžioje vykusio TMO Vilniaus biuro darbuotojų vizito į Jungtinę Karalystę metu iš TMO Londono biuro gauta informacija. Taip pat žr.: *Stories of Return*, p. 12.

Kaip minėta, **praktiškai visada individualių reintegracijos pagalbos schemų pagrindą sudaro pagalba grįžusiesiems pradėdant užsiimti pajamas generuojančiomis veiklomis** (įdarbinimas/darbo užmokesčio rėmimas, profesinis mokymas, parama smulkiojo verslo steigimui/plėtrai), kurios ilgainiui leistų jiems tapti finansiškai nepriklausomiems, susikurti tinkamas gyvenimo sąlygas ir ilgam įsitvirtinti kilmės šalyse.

Pajamas generuojančių veiklų pasirinkimą paprastai apsprendžia įvairūs kintamieji, tokie kaip grįžtančiųjų šeiminė padėtis, išsilavinimas, darbo patirtis, profesiniai ir/ar asmeniniai gebėjimai, interesai. Be to, tiek dėl šių socialinių-ekonominių, tiek dėl psichosocialinių (psichologiniai/emociniai poreikiai) ir fizinių (sveikatos būklė) kintamųjų kiekvienu atveju skiriasi ir reikalingiausi **papildomi reintegracijos pagalbos elementai**.

Pavyzdžiui, į asmenų, kuriems sunkiai sekasi iš naujo prisitaikyti kilmės šalyje, individualias reintegracijos pagalbos schemas gali būti įtraukiama *socialinė pagalba*. Socialinių ryšių tinklas yra labai svarbus sėkmingai reintegracijai. Nutrūkusių kontaktų su artimaisiais ir draugais atstatymas paprastai reikalauja nemažai laiko ir pastangų, tuo tarpu tokio pobūdžio pagalba gali palengvinti naujų pažinčių užmezgimą, taigi, bent iš dalies ir socialinę adaptaciją. Socialinė pagalba apima daugiau nei specialistų konsultacijas. Pripažindami tai, jog panaši patirtis suartina net labai skirtingus žmones, TMO biurai Jungtinėje Karalystėje skatina pagal VARRP programą į tą pačią šalį grįžusius asmenis ten bendrauti tarpusavyje, burtis į grupes (ypač pagal pomėgius), reguliariai organizuoti susitikimus, įvairius renginius.

Vis dėlto, neabejotinai viena svarbiausių individualių schemų galimų sudėtinių dalių – **reintegracijos pagalba pažeidžiamiesiems asmenims**. Asmenų pažeidžiamumas savaime reiškia, jog jų reintegracijos procesas yra sudėtingesnis, jo eigoje susiduriama su papildomais iššūkiais, reikalaujančiais tinkamo atsako. Taigi pažeidžiamų migrantų reintegracija siejama su didesne rizika, neretai iškyla pavojus ir jų grįžimų tvarumui. Kaip tik todėl reintegracijos pagalba šiems grįžtantiesiems turi būti pritaikyta prie specifinių jų poreikių. Dar daugiau, efektyviam pagalbos teikimui būtina sukurti koordinavimo mechanizmą, įtraukiant tiek tikslo, tiek kilmės šalyse su pažeidžiamais asmenimis dirbančias organizacijas, kurios geriausiai žino, kaip vietos sąlygomis patenkinti jų reikmes.

Pastaraisiais metais įgyvendinama vis daugiau į pažeidžiamus migrantus orientuotų reintegracijos iniciatyvų. Pavyzdžiui, belgų REAB programa turi Pažeidžiamų atvejų fondą. Viena iš TMO Oslo biuro vykdomo IRRINI II projekto sudedamųjų dalių – speciali programa savanoriškai į Iraką grįžtančiam jaunimui, moterims, nelydimiems nepilnamečiams ir kitoms pažeidžiamoms grupėms.⁵² Šveicarijoje specialios pagalbos į kilmės šalis grįžtantiems pažeidžiamiesiems asmenims galimybė įtvirtinta teisės aktuose.⁵³ TMO Varšuvos biuro reintegracijos projektuose taip pat numatyta papildoma reintegracijos pagalba nelydimiems nepilnamečiams ir, jei leidžia biudžetas, asmenims su rimtomis sveikatos problemomis.⁵⁴

⁵² angl. *IRRINI II Special Programme for Iraqi Youth, Women, Unaccompanied Minors and Other Vulnerable Groups*. Šaltinis: TMO Oslo biuro pateikta informacija.

⁵³ TMO Berno biuro pateikta informacija.

⁵⁴ Plačiau apie TMO Varšuvos biuro teikiamą reintegracijos pagalbą žr.: <http://www.iom.int/jahia/Jahia/poland>

Būtent šioms dviem pažeidžiamų grįžtančiųjų kategorijoms ypatingas dėmesys skiriamas ne tik Lenkijos, bet ir daugelio kitų valstybių reintegracijos programose:

- *Asmenims, turintiems specialių medicininių poreikių.* Asmenims, kuriems diagnozuoti fizinės ir/ar psichologinės sveikatos sutrikimai, kuri laiką po grįžimo gali būti teikiama medicininė pagalba. Jei konkrečiu atveju būtinos medicininės paslaugos kilmės šalyje neprieinamos, TMO biurai tikslo šalyje grįžtančiuosius apie tai informuoja likus kiek įmanoma daugiau laiko iki jų išvykimo.⁵⁵ Grįžus, jau pirmųjų konsultacijų vietiniuose TMO biuruose metu vėlgi įvertinami šių asmenų medicininiai poreikiai, jie gali būti nukreipiami į patikimas valstybines ir/ar nevyriausybinės sveikatos priežiūros įstaigas ar slaugos namus, aprūpinami reikiamais medikamentais. TMO darbuotojai kilmės šalyse taip pat prižiūri šių asmenų tyrimų ir/ar gydymo eigą, rūpinasi jų tolimesne socialine reintegracija.⁵⁶

Pavyzdžiui, TMO Berno biuro vykdomą savanoriško grįžimo programą papildžius reintegracijos komponentu, per 2008 ir 2009 metus medicinine pagalba pasinaudojo 51 iš 115, t.y. beveik pusė savanoriškai iš Šveicarijos į Gruziją grįžusių asmenų. TMO Tbilisio biurui nusiųstus šiuos gruzinus į tinkamas klinikas, jiems buvo atlikti tyrimai ir/ar paskirtas gydymas nuo įvairių ūmių ir lėtinių negalavimų.⁵⁷ Reikėtų pastebėti, jog dauguma tiek iš Šveicarijos, tiek iš Nyderlandų grįžusių gruzinų, kurie kreipėsi medicininės pagalbos, turėjo sveikatos problemų, sukeltų piktnaudžiavimo narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis. Todėl dažniausiai jie buvo gydomi nuo priklausomybės (atliekant detoksikaciją, įtraukiant į pakaitinės terapijos metadonu programą) bei kitų glaudžiai su narkotikų vartojimu susijusių ligų (gydant kraujo užkrėtimą, pūlines komplikacijas, skiriant hepatito B, C ir D gydymo kursus, taikant antiretrovirusinį gydymą ŽIV užsikrėtusiems pacientams).⁵⁸

Teikiant reintegracijos pagalbą, atsižvelgiama ir į tai, jog migrantai gali būti pažeidžiami ne tik fizine, bet ir psichologine prasme. Nors praktiškai visi grįžtantieji į kilmės šalis patiria vadinamąjį „grįžimo šoką“,⁵⁹ kai kurie nepajėgia savarankiškai su juo susidoroti. Be to, nemažai šių asmenų turi ir gilesnių psichologinių problemų. Todėl, pavyzdžiui, dalis TMO Briuselio biuro Pažeidžiamų atvejų fondo lėšų yra skirta apmokėti įstaigų, teikiančių psichologinę pagalbą iš Belgijos grįžtantiems asmenims jų kilmės šalyse, paslaugas.

⁵⁵ *Assisted Voluntary Return and Reintegration Handbook*, p. 56, p. 60.

⁵⁶ Tokio pobūdžio pagalbą teikia, pavyzdžiui, TMO Hagos biuras iš Nyderlandų grįžtantiems Gruzijos piliečiams, turintiems specifinių medicininių poreikių. Šaltinis: 2010 m. gegužės pabaigoje vykusio TMO Vilniaus biuro darbuotojų mokomojo vizito į Gruziją metu iš TMO Tbilisio biuro darbuotojų gauta informacija; TMO Hagos biuro pateikta informacija.

⁵⁷ Plačiau apie Gruzijoje vykdomas reintegracijos programas iš Šveicarijos ir kitų valstybių savanoriškai grįžtantiems šalies piliečiams, žr.: <http://www.iom.ge/index.php?activities&reintegration&avr&photo>

⁵⁸ 2010 m. gegužės pabaigoje vykusio TMO Vilniaus biuro darbuotojų mokomojo vizito į Gruziją metu iš TMO Tbilisio biuro darbuotojų gauta informacija.

⁵⁹ „Grįžimo šokas“ (angl. *re-entry shock*) – į kilmės šalis grįžtantiems asmenims būdinga psichologinė būseną, kuri pasireiškia tiek dėl jų pačių emocinių psichologinių pokyčių, tiek aplinkos, į kurią grįžtama, pasikeitimų per emigracijoje praleistą laiką. Plačiau apie šį reiškinį žr.: interviu su Dr. Andrew Sullivan apie psichologinius migracijos ir reintegracijos kilmės šalyje aspektus, publikuotas ERSO Project Newsletter, No. 6, June 2009, p. 6.

- *Nelydimiems nepilnamečiams.*⁶⁰ Nelydimi nepilnamečiai yra ypatingos apsaugos bei priežiūros reikalaujanti pažeidžiamų migrantų grupė. Absoliuti dauguma valstybių pripažįsta, kad, imantis bet kokių vaikų liečiančių veiksnių, svarbiausia – vaiko teisių ir gerovės užtikrinimas. Taigi teikiant reintegracijos pagalbą nelydimiems nepilnamečiams, visų pirma vadovaujamosi Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje įtvirtintu geriausių vaiko interesų principu.⁶¹

Belgijos, Norvegijos, Nyderlandų ir kitų šalių patirtis rodo, jog tam, kad būtų veiksminga, reintegracijos pagalba nelydimiems nepilnamečiams privalo būti visapusiška ir nuosekli. Todėl dar iki išvykimo turi būti surandami grįžtančiojo tėvai ar globėjai ir įvertinama, ar jie galės tinkamai pasirūpinti nepilnamečiu kilmės šalyje. Prioritetas visada teikiamas šeimos susijungimui, jei tai atitinka geriausius vaiko interesus. Antraip paprastai ieškoma kitų asmenų (pavyzdžiui, giminių), kurie išpareigotų prižiūrėti nepilnametį po jo grįžimo. Tik vienaip ar kitaip išsprendus globos klausimą nelydimam nepilnamečiui gali būti organizuojama jo poreikius atitinkanti reintegracijos pagalba kilmės šalyje.⁶²

Reintegracijos pagalba nelydimiems nepilnamečiams gali apimti laikiną apgyvendinimą, nukreipimą į mokslo įstaigas, mokslų finansavimą, socialinės reintegracijos aspektą (pavyzdžiui, nukreipimą į įvairius būrelius, kad būtų patenkinamas bendravimo su panašius interesus ir pomėgius turinčiais bendraamžiais poreikis, skatinamas visuomeniškumas) ir panašiai. Vis dėlto, labiausiai praktikoje pasiteisina ir prie nelydimų nepilnamečių tvarių grįžimų prisideda į ilgalaikę perspektyvą orientuota reintegracijos pagalba.

Atsižvelgdami į tai, TMO Briuselio ir Oslo biurai dažniausiai remia į kilmės šalis grįžusių nelydimų nepilnamečių mokymąsi ir profesinį mokymą. Pavyzdžiui, pagrindinis norvegų IRRINI II projekto ribose numatytos reintegracijos pagalbos nelydimiems nepilnamečiams akcentas – įgūdžių tobulinimo strategijos. Dažniausiai įgyvendinamos per profesinį mokymą, jos skirtos išplėsti šių grįžtančiųjų įsidarbinimo galimybes Irake.⁶³

Panašiais principais vadovavosi ir TMO Hagos biuras, nuo 2008 m. birželio iki 2009 m. lapkričio pabaigos teikdamas reintegracijos pagalbą iš Nyderlandų į Angolą, Siera Leonę, Braziliją ir kitas šalis grįžusiems 83-ims nelydimiems nepilnamečiams. Dauguma jų gavo paramą natūra, pritaikytą prie individualių poreikių ir tiesiogiai susijusių su pajamas

⁶⁰ Nelydimų nepilnamečių kategorijai tradiciškai priskiriami jaunesni nei 18 metų amžiaus vaikai/paaugliai, atvykę į trečiąją šalį atskirai nuo abiejų savo tėvų ar kitų už jų priežiūrą teisiškai atsakingų suaugusiųjų.

⁶¹ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos (1989 m.) preambulėje deklaruojama, jog: „[...] ypatingos vaiko apsaugos būtinumas buvo numatytas 1924 m. Ženevos vaiko teisių deklaracijoje, 1959 m. lapkričio 20 d. Generalinės Asamblėjos priimtoje Vaiko teisių deklaracijoje ir pripažintas Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte (23 ir 24 straipsnyje), Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte (10 straipsnyje), taip pat specializuotų įstaigų ir tarptautinių organizacijų, kurios rūpinasi vaikų gerove, įstatuose ir atitinkamuose dokumentuose.“

⁶² Plačiau apie TMO Hagos biuro patirtį teikiant reintegracijos pagalbą nelydimiems nepilnamečiams žr. IOM, IOM Newsletter on AVR Policy and Programmes in Europe, Fourth Edition, January 2010, p. 4.

⁶³ TMO Oslo biuro pateikta informacija.

generuojančiomis veiklomis (pavyzdžiui, paramą įsidarbinant, verslo pagrindų kursus). Olandų reintegracijos specialistų įsitikinimu, tai bene svarbiausia priežastis, kodėl šis projektas susilaukė didesnio nei iš pradžių tikėtasi tikslinės grupės susidomėjimo.⁶⁴

Savanoriškai į kilmės šalis grįžtantiems asmenims kylančių problemų, poreikių ir galimų jų reintegracijos pagalbos schemų komponentų apibendrinimas pateikiamas 1 lentelėje:

PROBLEMOS	POREIKIAI	REINTEGRACIJOS PAGALBOS KOMPONENTAI	
Socialinis-ekonominis lygmuo			
<i>Būsto problema</i>	Informacija, praktinė pagalba ieškant tinkamos laikinos ar nuolatinės gyvenamosios vietos; teisinės konsultacijos su būsto susiradimu, nuoma ar pirkimu susijusiais klausimais; pinigai, reikalingi būstui išsinuomoti, įsigyti ir/ar įsirengti.	Pagalba apsirūpinant būstu: informavimas apie padėti vietinėje nekilnojamojo turto rinkoje; teisinė pagalba; išlaidų laikino būsto nuomai padengimas pirmaisiais mėnesiais po grįžimo; prireikus, finansinė parama išsinuomojant, įsigyjant ir/ar įsirengiant nuolatinį būstą (pavyzdžiui, išmokos būstui).	<i>STANDARTI NIO REINTEGRA CIJOS PAGALBOS PAKETO ELEMENTAI</i>
<i>Darbo ir pajamų šaltinio problema</i>	Pagalba susiorientuojant darbo rinkoje ir susirandant pastovų pajamų šaltinį.	Pagalba pradedant užsiimti pajamas generuojančiomis veiklomis: <ul style="list-style-type: none"> - įdarbinimas/darbo užmokesčio rėmimas; - parama smulkiojo verslo steigimui ir/ar plėtrai. 	
<i>Išsilavinimo/profesinių įgūdžių problema</i>	Aukštesnysis, profesinis mokymas, kvalifikacijos kėlimo ar persikvalifikavimo kursai.	<ul style="list-style-type: none"> - Parama mokslui: mokesčių už mokymo programas ir egzaminus (valstybinėse mokslo įstaigose) padengimas, pagalba įsigyjant mokymosi priemones; - Parama profesiniam mokymui: profesinis orientavimas, nukreipimas į profesinio mokymo paslaugų 	

⁶⁴ IOM Newsletter on AVRR Policies and Programmes in Europe, Fourth Edition, p. 4.

		teikėjus, įvairių kursų apmokėjimas, būtinos įrangos, vadovėlių parūpinimas, pragyvenimo išlaidų mokymosi laikotarpiu kompensavimas.	
<i>Kontaktų su valdžios institucijomis atkūrimo/dokumentų tvarkymo problema</i>	Informacija apie tai, kokių dokumentų reikia, kur, kam ir kada juos būtina pateikti, kad kilmės šalyje būtų pripažįstamas užsienyje įgytas išsilavinimas ir/ar profesinė kvalifikacija, sukauptas darbo stažas (taigi, būtų galima pretenduoti į sveikatos ir/ar socialinį draudimą), sudaryta santuoka, sprendžiami vaikų pilietybės, kelionės dokumentų ir kiti klausimai; teisinės konsultacijos.	Teisinė pagalba: išsamios ir tikslios informacijos grįžusiesiems rūpimais klausimais teikimas; teisinės konsultacijos; nukreipimas į reikiamas institucijas.	
<i>Su vaikais susijusios problemos</i>	Vaikų priežiūrai, ugdymui ir socialinei adaptacijai užtikrinti būtini materialiniai resursai; dokumentų, reikalingų pervedant vaikus į darželį ar mokyklą kilmės šalyje, tvarkymas.	Su vaikais susijusi reintegracijos pagalba: teisinės konsultacijos; dokumentų tvarkymas; finansinė parama vaikų priežiūrai, ugdymui ir prisitaikymui naujoje aplinkoje.	
Psichosocialinis lygmuo			
<i>Nutrūkusių socialinių ryšių problema</i>	Nutrūkusių socialinių ryšių atkūrimas; kontaktų su kitais iš užsienio grįžusiais tėvynainiais užmezgimas; socialinę pagalbą teikiančių organizacijų paslaugos; įvairūs būreliai.	Socialinė pagalba: konsultacijos su socialiniais darbuotojais; grįžusiųjų socialinės adaptacijos kilmės šalyje palengvinimas, pavyzdžiui, skatinant juos bendrauti tarpusavyje, burtis į grupes, reguliariai organizuoti susitikimus, įvairius renginius.	<i>PAPILDOMI INDIVIDUALIŲ REINTEGRACIJOS PAGALBOS SCHEMŲ ELEMENTAI</i>
<i>Psichologinės/emocinės problemos</i>	Psichologinė pagalba.	Psichologinė pagalba: specialistų konsultacijos; nukreipimas į reikiamas paslaugas teikiančias institucijas;	

		apmokėjimas už jų paslaugas.	
Fizinis lygmuo			
<i>Sveikatos problemos</i>	Informacija apie nemokamas ir mokamas medicines paslaugas teikiančias įstaigas; nukreipimas į jas; medicininės konsultacijos, vaistai, gydymas.	Reintegracijos pagalba asmenims, turintiems specialių medicininių poreikių: informavimas apie reikiamų medicininių paslaugų prieinamumą kilmės šalyje; medicininių poreikių įvertinimas; nukreipimas į patikimas sveikatos priežiūros įstaigas ar slaugos namus; apmokėjimas už jų paslaugas, būtinus vaistus; tyrimų ir/ar gydymo eigos priežiūra; rūpinimasis tolimesne grįžusiųjų socialine reintegracija.	

1 lentelė. Savanoriškai į kilmės šalis grįžtančių asmenų problemos, poreikiai ir galimi jų reintegracijos pagalbos schemų komponentai.

Be abejo, aukščiau aptarti tik dažniausiai pasitaikantys individualių reintegracijos pagalbos schemų elementai. Priklausomai nuo situacijos, specialios reintegracijos pagalbos schemas konstruojamos tiek čia plačiau nenagrinėtoms pažeidžiamų migrantų kategorijoms priskiriamiems asmenims (pavyzdžiui, senyvo amžiaus žmonėms, nėščiosioms, vienišiams tėvams su mažamečiais ir/ar nepilnamečiais vaikais, prekybos žmonėmis aukoms), tiek ir kitiems grįžtantiesiems. Tai paaiškina galimų reintegracijos pagalbos variantų gausą, taigi ir atskirų reintegracijos programų skirtumus.

7. REINTEGRACIJOS PAGALBA: GEROSI PRAKTIKA

Siekiant iliustruoti Europos šalių vykdomų reintegracijos programų įvairovę, šioje dalyje pristatomas Jungtinės Karalystės ir Belgijos patirties reintegracijos srityje apibendrinimas. Šių valstybių pasirinkimą atvejų analizei galima paaiškinti pirmiausiai tuo, jog abi jos turi labai plačias, per ilgus metus gerai išvystytas, nors savitas, taigi ir daugeliu požiūrių skirtingas reintegracijos programas.

7.1. Atvejo analizė: Jungtinė Karalystė

TMO Londono biuras, glaudžiai bendradarbiaudamas su Jungtinės Karalystės vyriausybe, nuo 1999 m. vykdo dvi savanoriško grįžimo programas: VARRP⁶⁵ ir AVRIM,⁶⁶ skirtas atitinkamai prieglobsčio sistemoje esantiems asmenims ir nelegaliems migrantams. Nuo 2002 m. grįžtantieji į savo kilmės šalis pagal VARRP programą gali gauti reintegracijos pagalbą. Tuo tarpu AVRIM programos ribose reintegracijos pagalba teikiama tik ypatingai pažeidžiamiems nelegaliems migrantams (pavyzdžiui, prekybos žmonėmis aukoms) ir tik pavieniais atvejais.⁶⁷

Visai neseniai, 2010 m. balandžio pradžioje, TMO Londono biuras pradėjo dar vieną programą – AVRFC,⁶⁸ – skirtą savanoriškai į kilmės šalis grįžtančioms šeimoms su vaikais bei nelydimiems nepilnamečiams, nepriklausomai nuo to, ar Jungtinėje Karalystėje jie yra teisėtai, ar ne. Naujoji programa taip pat turi reintegracijos komponentą: įvertinus šių migrantų kategorijų poreikius, daug dėmesio joje tenka su būstu ir sveikatos priežiūra susijusiai pagalbai.⁶⁹

Tačiau AVRFC programa kol kas yra tik pradinėje įgyvendinimo stadijoje, taigi išimtyms, kai reintegracijos pagalba gali pasinaudoti iš Jungtinės Karalystės grįžtantys nelegalūs migrantai, vis dar retos. Todėl pagrindine TMO Londono biuro teikiamos reintegracijos pagalbos **tikslinė grupe** išlieka trečiųjų šalių piliečiai,⁷⁰ kurie 1) laukia galutinio sprendimo dėl prašymo suteikti prieglobstį; 2) yra gavę neigiamą atsakymą dėl prašymo suteikti prieglobstį ir jį apskundę apeliacine tvarka; 3) yra gavę galutinį neigiamą sprendimą dėl prašymo suteikti prieglobstį ir jau yra išnaudoję visas apeliacinės procedūros galimybes, ir kurie apsisprendžia savanoriškai grįžti į savo kilmės šalį.

Standartinio reintegracijos pagalbos paketo sudedamosios dalys, kurios siūlomos visiems pagal VARRP programą iš Jungtinės Karalystės savanoriškai grįžtantiems asmenims, tam, kad būtų patenkinamos jų pirminės reikmės kilmės šalyje, yra:

- vienkartinė persikėlimo pašalpa grynaisiais pinigais, išmokama oro uoste prieš pat išvykimą;
- mokestis už papildomą bagažą (iki 20 kg viršsvorio);
- esant reikalui, pagalba susirandant laikinąją gyvenamąją vietą ir padengiant su ja susijusias išlaidas (iki 3 mėnesių);
- jei reikia, pasirūpinimas vaikų priežiūra.

Likusi didžioji reintegracijos pagalbos dalis kiekvienu konkrečiu atveju skiriasi. Taip yra todėl, kad ji teikiama pagal Individualų grįžimo planą,⁷¹ parengiamą atsižvelgiant į specifinius

⁶⁵ angl. *Voluntary Assisted Return and Reintegration Programme*.

⁶⁶ angl. *Assisted Voluntary Return for Irregular Migrants*.

⁶⁷ Plačiau apie TMO Londono biuro vykdomas reintegracijos programas žr.: <http://www.iomlondon.org/projects.htm>

⁶⁸ angl. *Assisted Voluntary Return for Families and Children*.

⁶⁹ TMO Londono biuro pranešimas spaudai „IOM Focuses on the Needs of Families and Children with New Voluntary Return Programme“, 2010 m. balandžio 1 d.

⁷⁰ Europos Sąjungai (ES) ir Europos ekonominei erdvei (EEE) nepriklausančių valstybių piliečiai.

⁷¹ angl. *Individual Return Plan (IRP)*.

grįžtančiojo poreikius. **Individualių reintegracijos schemų**, dėl kurių su pagalbos prašytoju sutariama konsultacijų viename iš TMO biurų Jungtinėje Karalystėje metu, pagrindą sudaro vienas iš keturių elementų:

- 1) parama smulkiojo verslo steigimui ir/ar plėtrai (nuo 2 savaičių iki mėnesio trukmės verslo kursų apmokėjimas, finansinė parama verslui reikalingos įrangos ir/ar prekių įsigijimui);
- 2) parama mokslui (mokestis už mokslą valstybinėse mokymo įstaigose);
- 3) įdarbinimas ir darbo užmokesčio rėmimas (priedas prie darbdavio nustatyto atlyginimo 3 pirmuosius mėnesius, kai sudaroma darbo sutartis vieneriems metams);
- 4) parama profesiniam mokymui (persikvalifikavimo, kvalifikacijos kėlimo, kalbų, kompiuterių ir panašių kursų apmokėjimas iki 2 mėnesių).

Jungtinėje Karalystėje reintegracijos pagalbos pasiprašę asmenys grįžę namo turi per tris mėnesius susisiekti su vietiniu TMO biuru, atsakingu už reintegracijos pagalbos teikimo administravimą kilmės šalyje. Dar kartą apsvarsčius ir prireikus patikslinus Individualų grįžimo planą, prasideda vienerių metų trukmės reintegracijos procesas, atidžiai prižiūrimas TMO Londono biuro.

Per daugiau nei dešimtmetį TMO Londono biuras padėjo virš 28 000 migrantų savanoriškai grįžti iš Jungtinės Karalystės į maždaug 130 kilmės šalių.⁷² Siekiant užtikrinti jų grįžimų tvarumą, daugumai šių asmenų buvo suteikta reintegracijos pagalba. Metams bėgant, analizuojant tiek gerąją praktiką, tiek klaidas, reintegracijos pagalbos teikimo principai ir procedūros buvo peržiūrimos, mechanizmas nuolat tobulinamas. **Pagrindinės TMO Londono biuro išmoktos pamokos reintegracijos srityje atsispindi šiandieninėje britų reintegracijos pagalbos teikimo sistemoje, kuriai būdingi šie bruožai:**

- Itin akcentuojama **būtinybė pritaikyti reintegracijos pagalbą prie individualios grįžtančiųjų situacijos**: amžiaus, lyties, šeiminės padėties, sveikatos būklės, išsilavinimo, darbo patirties, profesinių ir asmeninių gebėjimų, interesų, tikslų. TMO Londono biuro patirtis rodo, jog kiekvienas iš šių kintamųjų daugiau ar mažiau sąlygoja reintegracijos perspektyvas, todėl juos reikia nuodugniai apsvarstyti rengiant Individualius grįžimo planus.
- **Daug dėmesio** skiriama savanoriškai į kilmės šalis grįžtančių migrantų **šeimoms ir nelydimiems nepilnamečiams**: dar iki išvykimo iš Jungtinės Karalystės kiekvienam šeimos nariui sudaromas atskiras, jo individualius poreikius atitinkantis grįžimo planas, atsižvelgiama į specifines vaikų reikmes (priežiūros, mokymosi, ugdymo). Šią tendenciją puikiai atspindi jau trumpai aptarta naujoji AVRFC programa.

⁷² TMO Londono biuro pateikta informacija, taip pat žr.: <http://www.iomlondon.org/aboutus.htm>

- Pinigų sumos, skiriamos iš Jungtinės Karalystės savanoriškai grįžtančių asmenų reintegracijai kilmės šalyse, palaipsniui vis didėja,⁷³ tuo tarpu dauguma britų migracijos ekspertų pripažįsta, jog reintegracijai skirtos paramos išmokėjimas grynaisiais pinigais yra administraciniu požiūriu paprastesnė procedūra. Vis dėlto, TMO Londono biuras lieka ištikimas požiūriui, kad **reintegracijos pagalba**, nepriklausomai nuo jos formų, turi būti teikiama **išimtinai prekėmis ir/ar paslaugomis** (išskyrus vienkartinę persikėlimo pašalpas).⁷⁴ Taip yra todėl, kad pagalba natūra užtikrina reintegracijos proceso skaidrumą, palengvina jo kontrolę ir taip kur kas labiau prisideda prie grįžimų tvarumo.
- TMO Londono biuras taip pat ypatingai pabrėžia **monitoringo svarbą** reintegracijos sėkmei. Bendradarbiaujant su vietiniais TMO biurais, kiekvieno pagal VARRP programą grįžusio asmens reintegracija kilmės šalyje yra periodiškai vertinama. Tai, kaip reintegracijos pagalbos gavėjams sekasi įsitvirtinti kilmės šalyje, pirmą kartą tikrinama praėjus maždaug 6 mėnesiams po jų grįžimo. Šiuo tikslu vietinių TMO biurų darbuotojai telefonu ar asmeniškai bendrauja su grįžusiais, neretai kartu su kolegomis iš Londono vykdo vadinamuosius monitoringo vizitus, prašo užpildyti specialias anketas. Esant galimybei, organizuojamos video konferencijos, kurių metu pasinaudojusieji reintegracijos pagalba dalinasi savo patirtimi su tėvynainiais, dar tik besirengiančiais išvykti iš Jungtinės Karalystės. Ši procedūra paprastai kartojama dar po pusės metų. Tai leidžia TMO Londono biurui veiksmingai sekti iš Jungtinės Karalystės grįžusių asmenų reintegracijos eigą ir, svarbiausia, daryti apibendrinimus bei išvadas, kuriais remiantis vėliau tobulinama visa reintegracijos programa.
- Dar viena glaudžiai su monitoringu susijusi britų vykdomų reintegracijos programų ypatybė – **lankstumas**. Po pirmojo tikrinimo etapo, reintegracijos pagalbą gaunantys asmenys, kurių pasirinkta reintegracijos veikla neduoda lauktų rezultatų, gali būti konsultuojami teisiniais ir/ar kitais aktualiais klausimais, nukreipiami į įvairias jiems padėti galinčias institucijas. Tiems, kuriems sunkiai sekasi plėtoti įsteigtą verslą ar užsiimti kita pajamas generuojančia veikla tik dėl nepakankamų finansinių išteklių, TMO Londono biuras paprastai skiria nustatytos apimties papildomą paramą natūra. Tuo tarpu grįžusieji, kurių Individualus reintegracijos planas apskritai nepasiteisino, gali jį koreguoti ar net visiškai pakeisti ir imtis naujos veiklos, kuri remiama iš jų reintegracijai numatytų, bet dar neišnaudotų lėšų (jei tokių yra).
- Absoliuti dauguma – net apie 80% – savanoriškai iš Jungtinės Karalystės į kilmės šalis grįžtančių asmenų panaudoja gaunamą reintegracijos pagalbą smulkiojo verslo steigimui ir/ar plėtrai.⁷⁵ Vis dėlto, vykdomų reintegracijos programų mastas leido TMO Londono biuro specialistams pastebėti **ryškius skirtumus tarp reintegracijos galimybių įvairiuose pasaulio regionuose**. Smulkusis verslas yra neabejotinai perspektyviausia reintegracijos forma ten, kur praktiškai neįmanoma susirasti darbo, pavyzdžiui, Afganistane, Irake, Zimbabvėje, praktiškai visose Subsacharinės Afrikos valstybėse.⁷⁶

⁷³ 2010 m. kovo pradžioje vykusio TMO Vilniaus biuro darbuotojų mokomojo vizito į Jungtinę Karalystę metu surinkta informacija.

⁷⁴ TMO Londono biuro pranešimas spaudai „Voluntary Return“, 2007 m. gruodžio 21 d.

⁷⁵ TMO Londono biuro pranešimas spaudai „Voluntary Return“, 2007 m. gruodžio 21 d.

⁷⁶ Būtent į šias šalis iš Jungtinės Karalystės savanoriškai grįžta daugiausiai migrantų.

Tarp čia grįžtančiųjų taip pat populiarūs verslo kursai, kurie leidžia juos lankantiesiems dalintis idėjomis grupėje, o vėliau, jau pradėdant smulkų verslą, kooperuotis tarpusavyje. TMO Londono biuras taip pat skatina į kilmės šalis grįžtančius asmenis, esant galimybei, užuot steigus nuosavą, vystyti jau egzistuojantį šeimą, giminių ar draugų verslą. Tai ne tik paprastesnė, greitesnė (nereikia rūpintis verslo pradžia būtinomis licencijomis, kitais dokumentais), bet ir saugesnė alternatyva, ypač tiems, kurie šioje srityje neturi daug patirties. Tuo tarpu kilmės šalyse, kuriose įsidarbinimo galimybės didesnės, britų migracijos ekspertai pabrėžia laikino darbo užmokesčio rėmimo ir profesinio mokymo naudą.

1 pavyzdys. Iš Moldovos į Jungtinę Karalystę, kur jau kurį laiką gyveno jos vyras, Ana (vardas pakeistas) emigravo 2007 m. vasarą. Ten ji nelegaliai dirbo beveik pusantų metų, kol visgi buvo sulaikyta. Keturis mėnesius praleidusi uždarame centre ir suvokdama, kad jai gresia deportacija, Ana nutarė pasinaudoti TMO Londono biuro siūloma savanoriško grįžimo ir reintegracijos pagalba. Pagal nelegaliems migrantams skirtą AVRIM programą į gimtąjį Costesti kaimą Moldovoje Ana su vyru sugrįžo 2009 m. viduryje. Didžiąją dalį reintegracijai skirtos sumos jie nusprendė investuoti į Anos tėvų jau dešimtmetį turėtą, bet apleistą vynuogyną. Įsigijusi krovininį automobilį šaldytoms vynuogėms transportuoti, pora dabar užsiima vynuogininkyste. Likusius pinigus grįžusieji išleido namo, kuriame gyvena su mažamete dukterimi ir Anos tėvais, šildymo sistemai sutvarkyti. Monitoringo metu moteris pasakojo, kad džiaugiasi po ilgo laiko vėl galėdama būti kartu su visa savo šeima. Ji taip pat tvirtino, jog gauta reintegracijos pagalba jai ir jos vyrui buvo naudinga, nepaisant to, kad jų gyvenimo sąlygos vis dar gana sudėtingos (pirmiausiai dėl Moldovos provincijoje itin paplitusios bedarbystės ir šalyje nuolat kylančių kainų).

1 pavyzdys⁷⁷ rodo, jog:

- 1) reintegracijos pagalba turėtų būti prieinama visoms savanoriškai į kilmės šalis grįžtančių migrantų kategorijoms (tiek legaliems, tiek nelegaliems migrantams);
- 2) teikiant reintegracijos pagalbą turi būti atsižvelgiama į tai, kokios jos formos yra perspektyvios konkrečioje kilmės šalyje (pavyzdžiui, kadangi Moldovos provincijoje paprastai pasiteisina parama žemės ūkiui, ypač vynuogininkystei, kitiems grįžtantiesiems gali būti padedama užveisti vynuogynus, nuperkant sodinukų, reikalingos technikos ir panašiai);
- 3) reintegracijos procese būtina įvertinti kiekvieno šeimos nario poreikius (šiuo atveju tinkamai veikianti namo šildymo sistema buvo būtina šeimai, gyvenančiai kartu su mažamečiu vaiku ir senyvo amžiaus tėvais);

⁷⁷ 2010 m. birželio pradžioje vykusio TMO Vilniaus biuro darbuotojų mokomojo vizito į Moldovą metu stebėtas reintegracijos atvejis.

2 pavyzdys. Padedamas TMO Londono biuro, Simonas (vardas pakeistas) savanoriškai grįžo į Albaniją 2005 m. rugpjūtį. Tačiau, priešingai nei vyras tikėjosi, ekonominė situacija šalyje nebuvo pagerėjusi ir gimtajame kaime jam niekaip nepavyko susirasti darbo. Tada Simonas kreipėsi į vietinę nevyriausybinę organizaciją „Viltis ateičiai“, teikiančią profesinio orientavimo paslaugas, ir, remdamasis jos darbuotojų patarimais, nusprendė bandyti įsitvirtinti mieste. Siekdama išsiaiškinti, koks užsiėmimas geriausiai atitiktų grįžusiojo gebėjimus (jokios profesinės kvalifikacijos jis neturėjo), „Viltis ateičiai“ atliko rinkos tyrimą Vloros mieste. Galiausiai Simonui pavyko įsidarbinti padėjėju nedidelėje bakalėjos parduotuvėje. Tam, kad vyras išgalėtų gyventi mieste, TMO Londono biuras sutiko 12 mėnesių mokėti priedą prie jo atlyginimo. Vis dėlto, metams pasibaigus, Simono pajamos vis dar buvo nepakankamos net pirminiams jo poreikiams patenkinti, todėl vyras buvo priverstas keisti darbą. Šiuo metu jis dirba padavėju viename paplūdimio bare. Nepaisant sunkumų, su kuriais jam teko susidurti, Simonas optimistiškai žvelgia į ateitį: jis tikisi, kad paslaugų sektoriui Albanijoje toliau vystantis, jo situacija palaipsniui gerės.

2 pavyzdys⁷⁸ iliustruoja, kad:

- 1) tam tikrose kilmės šalyse ar atskiruose jų regionuose įdarbinimas ir/ar darbo užmokesčio rėmimas nustatytą laiką gali būti kur kas priimtinesnė alternatyva nei parama smulkiąjam verslui;
- 2) teikiant reintegracijos pagalbą, reikėtų vadovautis lanksčiu požiūriu: jei pasirinkta reintegracijos forma neduoda lauktų rezultatų, o reintegracijai skirta suma dar nėra galutinai išnaudota, paties grįžusiojo pageidavimu jam turėtų būti leidžiama apsigalvoti ir keisti veiklos kryptį.

7.2. Atvejo analizė: Belgija

Jei Jungtinėje Karalystėje TMO įgyvendina tik tris, nors ir labai plačias, savanoriško grįžimo ir reintegracijos programas, tai Belgijoje yra daugybė į atskiras migrantų kategorijas bei kilmės šalis orientuotų tokio pobūdžio projektų.⁷⁹ Tačiau kadangi didžiausia ir ilgiausiai tebesitęsianti savanoriško grįžimo programa Belgijoje yra REAB,⁸⁰ ją ir aptarsime šiame skyriuje.

TMO Briuselio biuras pradėjo vykdyti Belgijos socialinės integracijos ministerijos finansuojamą REAB programą 1984 m. Per daugiau nei dvidešimt penkerius metus pagal ją iš Belgijos į 149 kilmės šalis savanoriškai grįžo beveik 45 000 migrantų. Nors reintegracijos pagalba REAB ribose pradėta teikti tik 2006 m. birželį, šiandien ji yra vienas esminių programos elementų.

⁷⁸ *Stories of Return*, p. 37.

⁷⁹ Plačiau apie TMO Briuselio biuro įgyvendinamus specialius savanoriško grįžimo ir reintegracijos projektus Afganistano, Kongo Demokratinės Respublikos, Maroko ir kitų šalių piliečiams žr.: http://www.belgium.iom.int/page2.asp?Static_ID=10

⁸⁰ angl. *Return and Emigration of Asylum Seekers ex-Belgium*.

Reintegracijos pagalbos apimtys sparčiai plečiamos ir, pavyzdžiui, 2009 m. rugpjūčio duomenimis, ja jau buvo pasinaudoję net 1133 iš Belgijos grįžę asmenys 78 valstybėse.⁸¹

REAB programa taip pat, o gal net labiau nei VARRP, paremta principu, jog individualiems poreikiams būtini individualūs sprendimai. TMO Briuselio biuro specialistai, visai kaip ir jų kolegos Londone, vadovaujasi nuostata, jog reintegracijos pagalba veiksmingiausia tada, kai ji teikiama natūra ir tik migrantui jau sugrįžus į kilmės šalį. Be to, REAB nėra kiek ne mažiau akcentuojama į kilmės šalis grįžusių asmenų reintegracijos procesų monitoringo svarba. Tačiau bent keletu aspektų belgų REAB skiriasi tiek nuo Jungtinės Karalystės, tiek nuo kitų valstybių vykdomų reintegracijos programų.

Belgijos atvejis nuo Jungtinės Karalystės pirmiausiai skiriasi tuo, jog savanoriško grįžimo ir reintegracijos pagalba čia prieinama praktiškai visiems šalyje esantiems migrantams, nepriklausomai nuo jų teisinio statuso. Kitaip tariant, į REAB programos **tikslinę grupę** patenka 1) prieglobsčio prašytojai, kurie atsiėmė savo prieglobsčio prašymą; 2) prieglobsčio prašytojai, kurių prieglobsčio prašymas buvo pripažintas nepagrįstu ir atmestas; 3) visi kiti užsieniečiai (išskyrus asmenis, pripažintus pabėgėliais, ES ir EEE valstybių narių piliečius), kurie nori grįžti namo, bet neturi tam lėšų.

Įdomu ir tai, kad jei VARRP programoje yra tam tikras iš anksto apibrėžtas **standartinis reintegracijos pagalbos variantas**, tai **REAB programoje jis išvis nenumatytas**. Vis dėlto, praktika rodo, jog egzistuoja tam tikras **reintegracijos pagalbos schemų** iš Belgijos savanoriškai grįžtantiems asmenims **pagrindas**, beveik visada susietas su pajamas generuojančiomis veiklomis. Priklausomai nuo konkrečių grįžtančiųjų reikių, jį gali sudaryti:

- parama smulkiojo verslo steigimui ir/ar plėtrai (verslo registravimo kaštų padengimas; finansinė parama reikalingos įrangos, įrankių, medžiagų ir/ar prekių įsigijimui);
- pagalba susirandant darbą (pavyzdžiui, apmokėjimas už įdarbinimo agentūrų suteiktas paslaugas);
- įvairių profesinio mokymo kursų finansavimas;
- parama mokslui (mokesčio už mokslą valstybinėse mokslo įstaigose tiek vaikams, tiek suaugusiems ir išlaidų, susijusių su knygu, kanceliarinių prekių, uniformų pirkimu, padengimas);

Išimtinai grįžtančiųjų **poreikiai** apsprendžia ir visus kitus individualių reintegracijos schemų elementus. **Papildomos reintegracijos pagalbos formos** pagal REAB programą gali būti:

- mokestis už bagažo viršsvorį ir/ar asmeninių grįžtančiojo daiktų, reikalingų sėkmingai jo reintegracijai užtikrinti, gabenimą į kilmės šalį;

⁸¹ Plačiau apie TMO Briuselio biuro REAB programą žr.: <http://avrr.belgium.iom.int/en/home.html>

- teisinė pagalba (nukreipimas į teises konsultacijas teikiančias įstaigas, šeimos suradimas ir panašiai);
- materialinė pagalba (finansinė parama įsigyjant įsikūrimui kilmės šalyje būtinas prekes, tokias kaip baldai ar namų apyvokos reikmenys);
- įvairaus pobūdžio medicininė pagalba;
- pagalba susirandant laikinąją gyvenamąją vietą, su jos nuoma ir išlaidų susijusių išlaidų padengimas.

Be to, kad reintegracijos pagalbos gavėjams pagal **REAB** gali būti teikiama itin plataus spektro parama (įskaitant, pavyzdžiui, kitų šalių praktikoje gan neįprastą materialinę pagalbą įsikūrimui), belgų **programa pasižymi dar ir šiomis ypatybėmis:**

- REAB labai **stipriai orientuota į pažeidžiamus migrantus:** vyresnius nei 50 metų amžiaus žmones; asmenis, turinčius sveikatos problemų; su vaikais į kilmės šalis grįžtančius vienišus tėvus; mažamečius ir nepilnamečius (ypač jei jie nelydimi); nėščias moteris; prekybos žmonėmis aukas. Siekiant deramai patenkinti specifinius šioms grupėms priskiriamų asmenų poreikius, TMO Briuselio biuro ir Belgijos federalinės viešosios tarnybos socialinei integracijai iniciatyva dar 2006 m. buvo sukurtas specialus Pažeidžiamų asmenų fondas. Šio fondo lėšomis, priklausomai nuo situacijos, gali būti finansuojamas pažeidžiamų grįžtančiųjų šeimos suradimas, jų laikinas apgyvendinimas ir priežiūra, nukreipimas į medicininės paslaugas ir psichologinę pagalbą teikiančias institucijas, tiesioginė medicininė pagalba, aprūpinimas būtinais vaistais ir panašiai. Be to, siekiant kiek įmanoma labiau padidinti sėkmingos pažeidžiamų asmenų reintegracijos tikimybę, tokia adaptuota parama gali būti derinama su kitomis, įprastinėmis, konkrečiam grįžtančiajam taip pat reikalingomis reintegracijos pagalbos formomis.
- TMO Briuselio biuras ypatingai pabrėžia Belgijoje gyvenančių užsieniečių informavimo apie šalyje vykdomas savanoriško grįžimo ir reintegracijos programas svarbą. Belgų migracijos specialistų įsitikinimu, **detali ir lengvai prieinama informacija** apie reintegracijos pagalbą, jos prieinamumą, paslaugas, kurias ji apima, bei egzistuojančias galimybes iš naujo įsitvirtinti kilmės šalyse yra esminė REAB efektyvumo sąlyga.
- REAB programa įgyvendinama itin glaudžiai bendradarbiaujant su valstybinėmis institucijomis, nevyriausybėmis organizacijomis, pilietinės visuomenės ir migrantų bendruomenių atstovais tiek Belgijoje, tiek įvairiose kilmės šalyse. Toks **platus partnerių tinklas** leidžia TMO Briuselio biurui ne tik operatyviai ir sklandžiai teikti konkrečiu atveju reikalingą reintegracijos pagalbą, bet ir sėkmingai kontroliuoti jos panaudojimą.

3 pavyzdys. Dvejus metus pragyvenęs Belgijoje, 2007 m. balandį Bernardas (25 m.) apsisprendė pagal REAB programą grįžti į gimtąją Ruandą. Tam, kad ten galėtų tęsti Belgijoje pradėtą antiretrovirusinio gydymo kursą, dar prieš išvykdamas šis ŽIV infekuotas jaunuolis kreipėsi į TMO Briuselio biurą pagalbos iš Pažeidžiamų asmenų fondo. Vos sugrįžęs į Kigalį, Bernardas susisiekė su vietinio TMO partnerio MIDA (angl. Migration for Development of Africa) atstovybe, kurios darbuotojai padėjo jam įsigyti belgų gydytojų išrašytų vaistų. TMO Briuselio biuro skirtos paramos Bernardui pakako apsirūpinti būtinais medikamentais vieneriems metams. Praėjus šešiams mėnesiams, MIDA atstovams Bernardas tvirtino esąs labai patenkintas gauta medicinine pagalba. Jis taip pat pasakojo, jog už likusią reintegracijos pagalbos dalį įsigytu nešiojamuoju kompiuteriu naudojami darydamas vertimus iš prancūzų kalbos bei rašydamas knygą apie spaudos laisvę Ruandoje. Dar po pusmečio, galutinio monitoringo metu, Bernardas jau sėkmingai pagal specialybę dirbo istorijos mokytoju, buvo finansiškai nepriklausomas ir net galėjo padėti sunkiau besiverčiantiems savo artimiesiems. Be to, jis tikėjosi netrukus pabaigti savo knygą ir, ją išleidęs, gauti papildomų pajamų.

3 pavyzdys⁸² patvirtina, kad:

- 1) reintegracijos pagalbą būtina adaptuoti prie specifinių grįžtančiųjų poreikių, tuo labiau jei tai pažeidžiami asmenys;
- 2) parama pajamas generuojančioms veikloms praktiškai visada turėtų būti jei ne reintegracijos pagalbos pagrindas, tai bent jau labai svarbus jos komponentas;
- 3) tolimose kilmės šalyse reintegracijos pagalbą efektyviausiai galima teikti per vietinius partnerius.

4 pavyzdys. 2007 m. liepą, po penkių Belgijoje praleistų metų, Luisas (49 m.) kartu su savo dukterimi Adriana (7 m.) pagal REAB programą savanoriškai grįžo į Kolumbiją. Iš TMO Briuselio biuro gautą reintegracijos pagalbą Luisas nusprendė panaudoti keletui tikslų. Bogotoje jis turėjo visas sąlygas tęsti savo neseniai mirusios buvusios žmonos pradėtą verslą – vairuoti mokyklinį autobusą (transporto priemonė vis dar buvo geros būklės, kontraktas su mokykla galiojo, maršrutai vyrui buvo gerai žinomi). Už dalį reintegracijai skirtos sumos nusipirkęs papildomos autobusui reikalingos techninės įrangos, Luisas netrukus ėmėsi pasirinktos veiklos. Likusius pinigus jis panaudojo laikino būsto Bogotoje nuomai ir mokesčiui už dukters mokslus padengti. Praėjus metams po grįžimo vykdyto monitoringo metu paaiškėjo, jog Luisas, turėdamas pastovų pajamų šaltinį, gali visiškai savarankiškai išlaikyti save ir dukterį ir yra sėkmingai įsitvirtinęs gimtojoje šalyje.

⁸² Plačiau apie šį atvejį ir kitas pagal REAB programą iš Belgijos į kilmės šalis savanoriškai grįžusių asmenų „sėkmės istorijas“ žr.: <http://avrr.belgium.iom.int/en/for-migrants/who-have-we-helped/countries-of-origin-peer-stories/rrstory/list/>

4 pavyzdys⁸³ rodo, kad:

- 1) grįžtantieji turėtų būti skatinami apsvaistinti kuo įvairesnius potencialius reintegracijos variantus (pavyzdžiui, užuot steigus naują verslą, kur kas paprasčiau yra, esant galimybei, perimti jau egzistuojantį verslą ar tapti jo dalininku);
- 2) priklausomai nuo individualių grįžtančiųjų poreikių ir donorų galimybių, reintegracijos pagalbai skirta suma gali būti išdalinama keletui skirtingų veiklų finansuoti;
- 3) reintegracijos procese turi būti atsižvelgiama į kiekvieno grįžtančio šeimos nario poreikius, ypatingą dėmesį skiriant vaikų (ir pažeidžiamų šeimos narių, jei tokių yra) reikmėms.

8. REINTEGRACIJOS PAGALBA: IŠ LIETUVOS GRĮŽTANČIŲ MIGRANTŲ ATVEJIS

8.1. Situacija Lietuvoje: imigracijos tendencijos ir reintegracijos projektų poreikis

Analizuojant pastarųjų metų imigracijos į Lietuvą srautus, galima išskirti keletą pakankamai ryškių tendencijų:

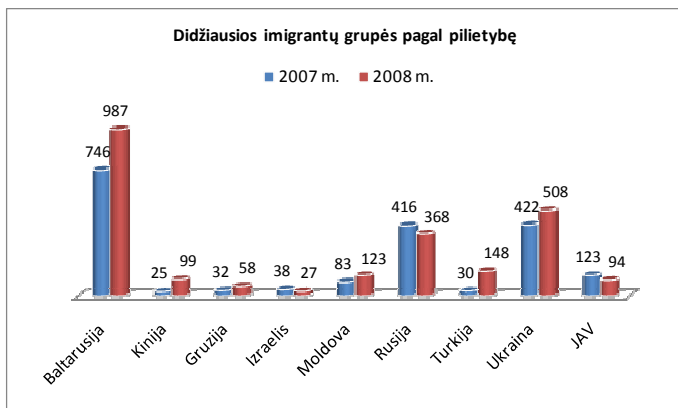
- 1) Nuo 2005 m. iki 2008 m. trečiųjų šalių piliečių imigracijos į Lietuvą apimtys kasmet didėjo.⁸⁴ 2008 m. į Lietuvą atvyko gyventi 2 584 užsieniečiai trečiųjų šalių piliečiai (431 užsieniečiu daugiau nei 2007 m.).⁸⁵ Didžiąją daugumą šių imigrantų sudarė geografiškai artimų valstybių piliečiai, atvykstantys į Lietuvą darbo tikslais. Darbdaviai dažniausiai kviesdavosi šiuo laikotarpiu itin paklausių, pakankamai vyriškų profesijų atstovus (sunkvežimių vairuotojus, statybų sektoriaus darbininkus ir panašiai), su kuriais galėdavo susikalbėti rusiškai. Tai paaiškina ne tik didelį vyrų procentą tarp atvykstančiųjų, bet ir pagrindines jų pilietybės grupes (Baltarusija, Ukraina, Rusija; žr. *1 grafiką*).⁸⁶

⁸³ Plačiau apie šį atvejį ir kitas pagal REAB programą iš Belgijos į kilmės šalis savanoriškai grįžusių asmenų „sėkmės istorijas“ žr.: <http://avrr.belgium.iom.int/en/for-migrants/who-have-we-helped/countries-of-origin-peer-stories/rstory/list/>

⁸⁴ Ambrozaitienė, Dalia, „Pagrindinės migracijos tendencijos ir imigracijos srautai Lietuvoje“. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2009 m. gruodžio 17 d., <http://www.stat.gov.lt>

⁸⁵ Europos migracijos tinklas, Lietuvos nacionalinis informacijos centras, *Metinė statistikos ataskaita: migracija ir prieglobstis Lietuvoje 2008*. Vilnius, 2010, p. 6.

⁸⁶ *Metinė statistikos ataskaita: migracija ir prieglobstis Lietuvoje 2008*, p. 6.

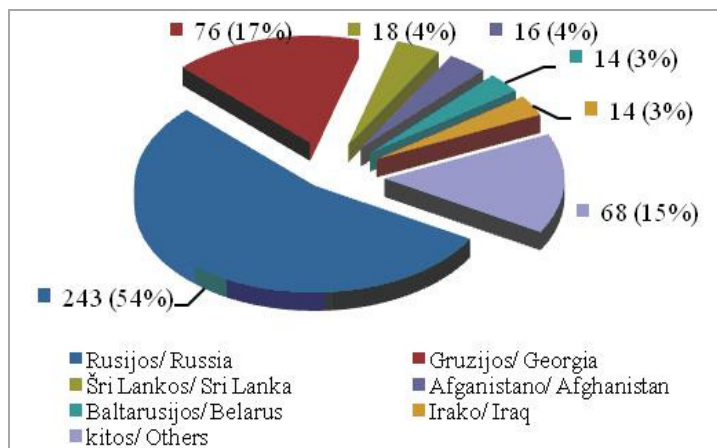
1 grafikas. Didžiausios imigrantų grupės Lietuvoje pagal pilietybę, 2007-2008 m. (Eurostat duomenys).⁸⁷

- 2) Skirtingai nei tikėtasi, Lietuvai tapus visateise Šengeno erdvės nare, imigracijos srautai pastebimai neišaugo. Netgi priešingai, 2009 m. sausio – lapkričio mėnesiais į Lietuvą atvyko mažiau trečiųjų šalių piliečių negu per tą patį praėjusių metų laikotarpį. Tai visų pirma paaiškinama dėl pasaulinės krizės greitai, bet labai žymiai pablogėjusia šalies ekonomine situacija. Vis dėlto, tarp imigravusiųjų tradiciškai vyravo kaimyninių ir kitų posovietinių valstybių – Baltarusijos, Ukrainos, Rusijos, Moldovos – piliečiai.⁸⁸
- 3) Nuo 2005 m. iki 2008 m. pateiktų prieglobsčio prašymų skaičius taip pat turėjo tendenciją didėti. Tačiau 2009 m. Lietuvoje buvo pateikti 449 prašymai suteikti prieglobstį, t.y. 17% mažiau nei 2008 m. ir 6% mažiau nei 2007 m. (pakartotinių prašymų 2009 m. gauta 29% mažiau nei 2008 m., pirmųjų prašymų skaičius išliko stabilus). 2009 m. prieglobsčio prašytojų iš Rusijos Federacijos skaičius Lietuvoje pastebimai sumažėjo (tai sietina su viešai deklaruojama karo Čečėnijoje pabaiga). Vis dėlto, kaip ir ankstesniaisiais metais, šios šalies piliečiai sudarė didžiausią prieglobsčio prašytojų dalį – 54% (243 prašymai, 88% iš jų pateikti čečėnų tautybės atstovų).⁸⁹ Kitos svarbios prieglobsčio prašytojų kategorijos buvo Gruzijos (17%) ir Afganistano (15%) piliečiai (žr. 2 grafiką).

⁸⁷ Metinė statistikos ataskaita: migracija ir prieglobstis Lietuvoje 2008, p. 6.

⁸⁸ „Pagrindinės migracijos tendencijos ir imigracijos srautai Lietuvoje“.

⁸⁹ Migracijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, „Prieglobstis Lietuvoje: statistinių duomenų analizė“, http://www.asylum-online.lt/pages/lith_comm_statis.html

2 grafikas. Prašymų suteikti prieglobstį Lietuvos Respublikoje skaičius pagal prieglobsčio prašytojų pilietybę, 2009 m.⁹⁰

- 4) 2009 m. buvo priimti 495 sprendimai dėl prašymų suteikti prieglobstį Lietuvos Respublikoje: 11 asmenų buvo suteiktas pabėgėlio statusas (2% visų priimtų sprendimų), 217 prieglobsčio prašytojų – papildoma apsauga (44%), prieglobstis nebuvo suteiktas 155 asmenims,⁹¹ 98 asmenims prieglobsčio prašymo nagrinėjimas nutrauktas, 14 prieglobsčio prašytojų prašymai nebuvo nagrinėjami iš esmės (pagal Dublino II reglamentą).⁹²
- 5) Užsieniečiai, kurie atvyksta į Lietuvą be galiojančios vizos ar leidimo gyventi, kai privalo juos turėti, arba kurie į Lietuvą atvyksta teisėtai, tačiau viršija leidžiamo buvimo be vizos laikotarpį arba lieka Lietuvoje pasibaigus galioti vizai ar leidimui gyventi, vadinami neteisėtai Lietuvoje esančiais ar gyvenančiais užsieniečiais.⁹³ 2009 m. už neteisėtą atvykimą į Lietuvą ar neteisėtą buvimą joje buvo sulaikytas ar jiems paskirta alternatyvi sulaikymui priemonė 251 užsienietis (palyginimui, 2008 m. – 292 užsieniečiai). Daugiausiai tarp jų buvo Gruzijos (52 – jų skaičius pastebimai išaugo), Rusijos (46), Baltarusijos (21) piliečių.⁹⁴
- 6) 81 iš 320, t.y. ketvirtadalis užsieniečių, kurie 2009 m. buvo apgyvendinti Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Užsieniečių registracijos centre (toliau – Užsieniečių registracijos centras), kaip savo kilmės valstybę nurodė Rusijos Federaciją. Kitas dideles čia apgyvendintų užsieniečių grupes sudarė Gruzijos (77), Baltarusijos (24) piliečiai.⁹⁵

⁹⁰ „Prieglobstis Lietuvoje: statistinių duomenų analizė“.

⁹¹ 2009 m. čečėnų tautybės asmenų prašymus pradėjus nagrinėti atsižvelgiant į individualias aplinkybes (nebe asmens negražinimo principą kaip iki tol), neigiamų sprendimų dėl prieglobsčio suteikimo jiems skaičius išaugo net 8 kartus (nuo 12 sprendimų 2008 m. iki 99 2009 m.). „Prieglobstis Lietuvoje: statistinių duomenų analizė“.

⁹² „Prieglobstis Lietuvoje: statistinių duomenų analizė“.

⁹³ *Metinė statistikos ataskaita: migracija ir prieglobstis Lietuvoje 2008*, p. 31.

⁹⁴ Migracijos tarnybų ir Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos Užsieniečių registracijos centro duomenys. Migracijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, *2009 m. migracijos metraštis*. Vilnius, 2010, p. 87.

⁹⁵ *2009 m. migracijos metraštis*, p. 89.

- 7) Pastaraisiais metais Lietuvoje pastebimas imigrantų (tarp jų ir prieglobsčio prašytojų, ir neteisėtai šalyje esančių asmenų) skaičiaus iš geografiniu požiūriu tolimų regionų – ypač Azijos ir Afrikos – augimas. Tai daugiausiai asmenys, atvykę iš konfliktų zonose esančių, politiškai nestabilių valstybių. Pavyzdžiui, nuo 2005 m. iki 2009 m. Afganistano piliečių skaičius Užsieniečių registracijos centre išaugo nuo 5 iki 21, Irako – nuo 3 iki 12. Tuo tarpu jei 2005 m. asmenų iš Šri Lankos ar Vietnamo Užsieniečių registracijos centre išvis nebuvo, tai 2009 m. čia jau gyveno atitinkamai 17 ir 6 asmenys iš šių šalių.⁹⁶

Dėl savo geografinės padėties sankryžoje tarp Rytų ir Vakarų bei išorinės ES sienos Lietuva vis dar lieka daugiausiai tranzito (nors ir ilgesniojo) šalimi. Tačiau pamažu ji jau tampa ir tikslo valstybe. Taip yra visų pirma dėl akivaizdžių ir vis didėjančių pragyvenimo lygio skirtumų tarp Lietuvos ir daugelio trečiųjų šalių. Be to, Lietuvoje palapsniui kuriasi įvairios kilmės užsieniečių diasporos, kurios veikia kaip traukos centrai jų tėvynainiams. Todėl panašu, jog **ateityje**, ypač atsigavus ekonomikai, intensyvės tiek tradiciškai stiprūs migracijos srautai į Lietuvą iš posovietinės erdvės, tiek kol kas vis dar chaotiškos migracijos bangos iš tolimesnių valstybių. Plečiantis imigracijos į Lietuvą mastams ir atsižvelgiant į tai, kad labai nedidelė dalis prieglobsčio prašytojų gauna pabėgėlio statusą (taigi, teisę nuolat gyventi šalyje), **turėtų augti ir savanoriško grįžimo bei reintegracijos kilmės šalyse projektų poreikis.**

Tuo tarpu ir artimiausiu metu tikėtina, kad dėl tebesitęsiančio ekonominio nuosmukio vis daugiau Lietuvoje esančių migrantų, susidūrusių su bedaryste ir/ar kitais sunkumais, bus linkę savanoriškai grįžti namo. Šių grįžtančiųjų ekonominio ir socialinio įsitvirtinimo kilmės šalyse klausimas taip pat bus aktualus Lietuvai, nes sėkminga reintegracija padeda užtikrinti grįžimų tvarumą ir taip užkirsti kelią pakartotinei nelegaliai ir/ar nesėkmingai jų migracijai į Lietuvą bei kitas ES valstybes.

Apibendrinant, tiek trumpuoju, tiek ilguoju laikotarpiu Lietuva turės gebėti veiksmingai atsakyti į kokybiškai naujus ir sudėtingus migracijos iššūkius. Vienas iš būdų tai padaryti – reintegracijos pagalbos teikimas savanoriškai į kilmės šalis grįžtantiems asmenims.

8.2. Reintegracijos projektai Lietuvoje

Nuo pat įsikūrimo 1998 m. iki šiol TMO Vilniaus biuras yra vienintelė organizacija Lietuvoje, dirbanti savanoriško grįžimo srityje. Ji jau yra sėkmingai padėjusi virš 500 migrantų, laisva valia apsisprendusių grįžti į savo kilmės šalis.⁹⁷ Per daugiau nei dešimtmetį TMO Vilniaus veiklos buvo sukurtas platus bendradarbiavimo tinklas, apimantis visas suinteresuotas valstybės ir savivaldybių institucijas, nevyriausybinės organizacijas bei įvairius kitus subjektus. Tačiau

⁹⁶ 2009 m. migracijos metraštis, p. 89.

⁹⁷ 1998-1999 m. TMO Vilniaus biuro teikiama savanoriško grįžimo pagalba pasinaudojo 200 asmenų, 2000 m. – 124, 2001 m. – 91, 2002 m. – 40, 2005 m. – 35. 2003-2004 m. ir 2009 m. dėl nepakankamo finansavimo savanoriško grįžimo projektai nebuvo vykdomi, tuo tarpu 2006 m. projektas truko vos 3 mėnesius. 2007 ir 2008 m. savanoriško grįžimo pagalba buvo suteikta atitinkamai 12 ir 15 asmenų. Europos migracijos tinklas, Lietuvos nacionalinis informacijos centras, *Migrantų savanoriško grįžimo skatinimo programos Lietuvoje*. Vilnius, 2010, p. 14.

reintegracijos pagalbos teikimas užsienyje į TMO Vilniaus biuro įgyvendinamus savanoriško grįžimo projektus iki šiol dar nebuvo įtrauktas.

Kadangi, kaip minėta, reintegracijos projektų poreikis Lietuvoje neabejotinai egzistuoja, 2010 m. sausio mėnesį pagal Europos grąžinimo fondo (EGF) 2008-2013 m. daugiamečią programą TMO Vilniaus biuras pradėjo vykdyti pilotinį projektą „Reintegracija – nauja galimybė tėvynėje“, finansuojamą ES ir Lietuvos Respublikos lėšomis. Šis projektas – pirmasis TMO Vilniaus biuro žingsnis reintegracijos pagalbos teikimo savanoriškai iš Lietuvos grįžtantiems asmenims srityje.

EGF 2008-2013 m. daugiamečioje programoje numatyta galimybė teikti reintegracijos pagalbą plačiai tikslinei grupei, apimančiai keletą skirtingų Lietuvoje esančių migrantų kategorijų. TMO Vilniaus biuro reintegracijos pagalba šiuo metu yra prieinama trečiųjų šalių piliečiams, kurie:

- dar nėra gavę galutinio neigiamo sprendimo dėl jų prašymo suteikti tarptautinę apsaugą Lietuvos Respublikoje ir kurie gali pasirinkti savanorišką grįžimą, jeigu jie neigijo naujos pilietybės ir neišvyko iš Lietuvos Respublikos teritorijos;
- naudojami tarptautine apsauga arba laikinąja apsauga Lietuvos Respublikoje ir kurie pasirenka savanorišką grįžimą, jeigu jie neigijo naujos pilietybės ir neišvyko iš Lietuvos Respublikos teritorijos;
- neatitinka arba nebeatitinka atvykimo ir (arba) buvimo Lietuvos Respublikoje sąlygų⁹⁸ ir kurie, vykdydami prievolę išvykti iš Lietuvos Respublikos teritorijos, pasinaudojo savanoriško grįžimo galimybe.

Bandomasis projektas „Reintegracija – nauja galimybė tėvynėje“ yra skirtas sukurti reintegracijos pagalbos teikimo savanoriškai iš Lietuvos į kilmės šalis grįžtantiems užsieniečiams pagrindus. Todėl be šios reintegracijos gerosios praktikos studijos su rekomendacijomis Lietuvai, išsiaiškintos reintegracijos galimybės dviejose pasirinktose kilmės šalyse, užmegzti kontaktai su vietiniais TMO biurais, parengti reintegracijos pagalbos teikimo administravimui reikalingi dokumentai (prašymo formos, individualūs reintegracijos planai, reintegracijos laišakai ir panašiai). Keletas savanoriškai iš Lietuvos grįžtančių asmenų iki išvykimo į savo kilmės šalis konsultuoti reintegracijos klausimais, planuojama, kad iki projekto pabaigos 2010 m. birželio 30 d. du iš jų pasinaudos reintegracijos pagalba.

Kol kas Lietuvoje šis projektas yra bene vienintelė tiesioginė pagalba migrantams, išreiškusiems norą ne tik sugrįžti į savo kilmės šalį, bet ir ten susikurti tinkamas gyvenimo sąlygas. Ateityje, siekiant užtikrinti reintegracijos pagalbos teikimo savanoriškai iš Lietuvos grįžtantiems asmenims tęstinumą, planuojama vykdyti užbaigtų reintegracijos projektų monitoringą, vertinti pasiektus rezultatus, tikslinti bei tobulinti egzistuojančią reintegracijos pagalbos teikimo sistemą, o paramos apimtis plėsti.

⁹⁸ Pavyzdžiui, yra pasibaigęs jų vizos ar leidimo gyventi Lietuvoje terminas (šalių, su kuriomis galioja bevizis režimas piliečių atveju - leistinas būti Lietuvoje be vizos terminas).

Reintegracijos pagalbos teikimo galimybių studijai įgyvendinant projektą „Reintegracija – nauja galimybė tėvynėje” pasirinktos dvi šalys: Gruzija ir Moldova. Tokį pasirinkimą lėmė bent keletas priežasčių:

- Vieniems šių posovietinių šalių piliečiams Lietuva yra tranzito šalis pakeliui į Vakarų Europą, kitiems – tikslo valstybė. Todėl migrantų iš Gruzijos ir Moldovos skaičiai Lietuvoje, nors ir nelabai dideli, yra pakankamai pastovūs. Pavyzdžiui, nuo 2005 m. iki 2008 m. Užsieniečių registracijos centre kasmet buvo apgyvendinta vidutiniškai po 15 asmenų iš Moldovos ir po 11 iš Gruzijos.⁹⁹ Tuo tarpu 2009 m. Gruzijos piliečių skaičius šioje įstaigoje šoktelėjo net iki 77, beveik tiek pat gruzinų per praėjusius metus pasiprašė prieglobsčio Lietuvoje (tai laikytina viena iš 2008 m. rugpjūčio mėn. karinio konflikto tarp Rusijos ir Gruzijos pasekmių).
- Nemažai Lietuvoje esančių gruzinų ir moldavų siekia pasinaudoti TMO Vilniaus biuro teikiama savanoriško grįžimo pagalba. Pavyzdžiui, 9% visų asmenų, kurie nuo 2005 m. iki 2008 m. pabaigos padedami TMO Vilniaus biuro savanoriškai grįžo namo, buvo Gruzijos piliečiai.¹⁰⁰ Turint omenyje itin sudėtingą ekonominę situaciją Gruzijoje ir Moldovoje, tikėtina, kad reintegracijos pagalba taip pat bus labai reikalinga grįžtantiesiems į šias šalis ir todėl paklausi jų tarpe.
- Kitos Europos valstybės jau kurį laiką teikia reintegracijos pagalbą iš jų savanoriškai grįžtantiems Gruzijos ir Moldovos piliečiams. Todėl abiejose šiose šalyse egzistuoja veiksmingam reintegracijos pagalbos teikimui būtina infrastruktūra: patyrę vietiniai TMO biurai bei pakankamai platūs jų partnerių valstybiniame, nevyriausybiniam bei privačiame sektoriuje tinklai.
- Svarbiausia, glaudus bendradarbiavimas su Gruzija ir Moldova yra vienas iš Lietuvos užsienio politikos prioritetų. Pastaraisiais metais tarptautinė bendruomenė, ypač ES, skiria šioms šalims itin daug dėmesio.¹⁰¹ Tai rodo pasirengimą padėti Gruzijai ir Moldovai sprendžiant daugelį jų tebesitęsiančiam pereinamajam laikotarpiui būdingų politinių, ekonominių ir socialinių problemų (tarp jų ir milžinišką emigraciją). Lietuva, kurią su Gruzija ir Moldova sieja ir panaši istorinė patirtis, aktyviai dalyvauja į jas orientuotose tarptautinėse iniciatyvose, visų pirma ES Rytų partnerystės programoje.

Pilotinio reintegracijos projekto eigoje, priklausomai nuo iš Lietuvos savanoriškai grįžtančių migrantų srautų ir jų reintegracijos pagalbos poreikių, pasirinktos tikslinės kilmės šalys gali būti keičiamos. Tačiau dėl visų išvardintų priežasčių toliau apžvelgsime reintegracijos pagalbos teikimo galimybes Gruzijoje ir Moldovoje.

⁹⁹ 2009 m. migracijos metraštis, p. 89.

¹⁰⁰ *Migrantų savanoriško grįžimo skatinimo programos Lietuvoje*, p. 15.

¹⁰¹ Gruzijos atveju šis dėmesys, be abejo, susijęs ir su būtinybe sušvelninti dar tebejauciamus jos 2008 m. karinio konflikto su Rusija padarinius.

8.3. Reintegracijos pagalbos teikimo galimybės pilotinio projekto tikslinėse šalyse

8.3.1. Reintegracijos pagalbos teikimo galimybės Gruzijoje

- Reintegracijos projektai Gruzijoje vykdomi nuo 2003 m. Šiuo metu iš Šveicarijos, Jungtinės Karalystės, Airijos, Belgijos, Nyderlandų, Lenkijos ir Čekijos į Gruziją savanoriškai grįžtantiems asmenims reintegracijos pagalba teikiama per tris šalyje veikiančius TMO biurus,¹⁰² glaudžiai bendradarbiaujančius su centrinės ir vietinės valdžios institucijomis, partneriais nevyriausybiname bei privačiame sektoriuje.¹⁰³ Taigi Gruzijoje jau yra sistema, kuria galima remtis teikiant įvairių formų reintegracijos pagalbą savanoriškai iš Lietuvos grįžtantiems šalies piliečiams.
- Įvertinant migracijos kontekstą Gruzijoje ir remiantis patyrusių ekspertų išvalgomis bei kitų Europos šalių patirtimi, galima tikėtis, jog iš Lietuvos grįžtančių Gruzijos piliečių reintegracijai palengvinti **visų pirma reikės su pajamas generuojančiomis veiklomis susijusios pagalbos.**
- Aptardami migracijos tendencijas šalyje, TMO Tbilisio biuro darbuotojai įvardija sudėtingą ekonominę situaciją kaip svarbiausią priežastį, dėl kurios šiandien bene kas trečias Gruzijos pilietis renkasi emigracijos kelią. Tai, kad bendras prieglobsčio prašytojų iš Gruzijos skaičius 2009 m. buvo didžiausias per pastaruosius du dešimtmečius,¹⁰⁴ jie taip pat linkę aiškinti visų pirma ekonominiais ir tik po to politiniais veiksniais, tokiais kaip nestabili saugumo aplinka ir vis dar jaučiamos 2008 m. karinio konflikto su Rusija pasekmės.
- Pagrindinė socialinė-ekonominė problema Gruzijoje yra plačiai paplitęs skurdas, kurį sąlygoja, viena vertus, nepaprastai didelė bedarbystė, kita vertus – mažos dirbančiųjų pajamos. Abi šios tendencijos ypač ryškios kaimo vietovėse bei jaunimo tarpe. Pavyzdžiui, nors oficialiais duomenimis 2009 m. nedarbo lygis Gruzijoje buvo 16.4%,¹⁰⁵ realiai jis siekė mažiausiai 30-35%.¹⁰⁶ Jei prie šio skaičiaus dar pridėtume daugybę gruzinių, kurie patenka į ekonomiškai aktyvių asmenų kategoriją tik todėl, kad bent dalį laiko užsiima savisamda (pavyzdžiui, dirba nuosavame ūkyje ar net namuose),¹⁰⁷ faktinis nedarbo lygis šalyje galėtų viršyti net 60%. Be to, bedarbiai Gruzijoje yra visiškai socialiai neapsaugoti: jau beveik keturis metus jiems nebeskiriamos valstybinės pašalpos,

¹⁰² Pagrindinį TMO biurą Tbilisyje bei jo padalinius Batumyje ir Kutaisyje.

¹⁰³ Plačiau apie Gruzijoje įgyvendinamas reintegracijos programas, skirtas iš užsienio savanoriškai grįžtantiems šalies piliečiams žr.: <http://www.iom.ge/index.php?activities&reintegration&avr&photo>

¹⁰⁴ Remiantis 2010 m. gegužės pabaigoje vykusio TMO Vilniaus biuro darbuotojų mokomojo vizito į Gruziją metu iš pirminių šaltinių surinkta informacija, šiuo metu į užsienį yra išvykę maždaug 1,3 mln. Gruzijos piliečių, kai tuo tarpu bendras šalies gyventojų skaičius nesiekia 4,5 mln. Absoliuti dauguma šių atvejų – ekonominės migracijos pavyzdžiai.

¹⁰⁵ CIA World Factbook, *Georgia: Country Profile*. Atnaujinta 2010 m. gegužės 19 d.

¹⁰⁶ IOM, *Enhanced and Integrated Approach Regarding Information on Return and Reintegration in the Countries of Origin (IRriCO II) Country Sheet: Georgia*. Atnaujinta 2009 m. lapkričio 12 d., p. 14.

¹⁰⁷ Tai, kad Gruzijoje įprasta taikyti tokią nedarbo lygio skaičiavimo metodiką, paaiškėjo 2010 m. gegužės 25 d. vykusio TMO Vilniaus biuro darbuotojų susitikimo Darbo paieškos ir pasiūlymų centre Tbilisyje metu.

o privati socialinio draudimo sistema dar tik kuriama.¹⁰⁸ Tuo tarpu beveik pusės (44%) visų dirbančiųjų atlyginimai nesiekia pragyvenimui būtino minimumo,¹⁰⁹ jiems taip pat labai nepalankus 2006 m. viduryje priimtas naujas Darbo kodeksas.¹¹⁰

- Už nacionalinės migracijos politikos formavimą ir įgyvendinimą Gruzijoje yra atsakinga Pabėgėlių reikalų ir apgyvendinimo ministerija. Tačiau valstybės remiamos įdarbinimo ir kitokio pobūdžio reintegracijos programos, skirtos iš užsienio grįžtantiems Gruzijos piliečiams, kol kas yra tik parengiamojoje stadijoje ir sunku numatyti, kada bus pradėtos vykdyti. Grįžtančiųjų padėtį komplikuoja ir tai, jog šalyje nėra jokios valstybinės institucijos, atliekančios Darbo biržos vaidmenį. Be to, dėl neefektyvumo ir nesugebėjimo patenkinti klientų lūkesčių pastaraisiais metais Gruzijoje praktiškai neliko valstybinių įdarbinimo agentūrų, o privačių pasirinkimas vis dar labai ribotas, jos susitelkę tik didžiuosiuose miestuose ir dažniausiai pasižymi menka paslaugų kokybe.¹¹¹
- Todėl į Gruziją grįžtantiems asmenims itin svarbūs yra pagal Čekijos vystomojo bendradarbiavimo programą įkurti ir TMO koordinuojami Darbo paieškos ir pasiūlymų centrai Tbilisyje ir Batumyje (ateityje numatoma ne tik funkcinė, bet ir geografinė jų plėtra). Šių centrų personalas į juos besikreipiantiesiems teikia visokeriopą pagalbą: informuoja apie situaciją šalies darbo rinkoje, konsultuoja su įsidarbinimu, profesiniu mokymu, persikvalifikavimu, smulkiojo verslo steigimu susijusiais klausimais, organizuoja įvairius apmokymus, kursus. Siekiant registruoti darbo ieškančius asmenis ir operatyviai padėti jiems visuose proceso etapuose, nuolat pildoma ir tobulinama darbo paieškos duomenų bazė. Prireikus šių centrų paslaugomis galėtų pasinaudoti ir iš Lietuvos grįžę Gruzijos piliečiai.
- Kitų Europos valstybių praktika rodo, jog **svarbiausias reintegracijos pagalbos į Gruziją grįžtantiems asmenims komponentas – natūra teikiama parama smulkiojo verslo steigimui ir/ar plėtrai**. Nepaisant tam tikrų regioninių skirtumų, įsidarbinti Gruzijoje labai sudėtinga, ypač šiuo metu, kai jaučiamas stiprus nuosmukis daugelyje šalies ekonomikos sektorių (visų pirma statybų, nekilnojamojo turto, bankininkystės).¹¹² Todėl tam, kad užsitikrintų net jei nedideles, tai bent pastovias pajamas, net apie du trečdaliai iš Šveicarijos, Jungtinės Karalystės, Airijos ir kitų šalių į Gruziją grįžtančių asmenų renkasi savisamdos alternatyvą.¹¹³ Dažniausiai pasiteisinančios ir todėl populiariausios smulkiojo verslo formos Gruzijos miestuose yra prekyba (pavyzdžiui,

¹⁰⁸ IRRiCO II Country Sheet: Georgia, p. 14.

¹⁰⁹ IRRiCO II Country Sheet: Georgia, p. 11-12.

¹¹⁰ Darbo paieškos ir pasiūlymų centro Tbilisyje ir TMO Tbilisio biuro pateikta informacija.

¹¹¹ Studijos “How Recruitment Agencies Operate in Georgia”, parengtos 2007 m. Tbilisyje, įgyvendinant jungtinį Tarptautinės darbo organizacijos, Tarptautinio migracijos politikos vystymo centro (angl. *ICMPD*) ir Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos projektą *Development of a Comprehensive Anti-Trafficking Response in Armenia, Azerbaijan and Georgia*, duomenys.

¹¹² Remiantis Migracijos informacijos centrų patirtimi, pavyzdžiui, Batumyje (Adžarijos regione) yra kur kas daugiau galimybių įsidarbinti nei Kutaisyje (Imereti regione). Šaltinis: Country of Return Information (CRI) Project, *Country Sheet: Georgia*. Atnaujinta 2009 m. birželio mėn., p. 64.

¹¹³ IRRiCO II Country Sheet: Georgia, p. 11-12.

maisto ir kitų plataus vartojimo prekių parduotuvėlės) ir transportas (ypatingai taksi verslas), kaimuose – žemdirbystė ir gyvulininkystė.¹¹⁴

- Nors parama nedidelio nuosavo verslo steigimui ir/ar plėtrai Gruzijoje dažniausiai pasiteisina, ją teikiant būtina atsižvelgti į tai, kad dabartinis šalies ekonominis klimatas apskritai nėra itin palankus smulkiąjam verslui. Dėl 2008 m. rugpjūčio karinio konflikto su Rusija ir pasaulinės ekonominės krizės įtakos Gruzijos bankai smarkiai sugriežtino paskolų teikimo sąlygas. Kreditai teikiami tik mažiausiai 6 mėnesius egzistuojančio verslo savininkams,¹¹⁵ jiems taikomos labai aukštos palūkanų normos. Pradedantieji smulkieji verslininkai Gruzijoje susiduria ir su kitomis rimtomis kliūtimis: aštria konkurencija, menka klientų perkamąja galia, prastai išvystyta infrastruktūra (ypač kaimo vietovėse), taigi potencialiai mažais pelnais ir didele nesėkmės tikimybe.¹¹⁶
- Kita reintegracijos pagalbos alternatyva iš Lietuvos į Gruziją grįžtantiems ir ten įsitvirtinti siekiantiems asmenims – profesinio mokymo ar perkvalifikavimo kursai. Gruzijoje pakankamai gerai išplėtotas suaugusiųjų mokyme besispecializuojančių įstaigų tinklas.¹¹⁷ Dauguma iš šalyje veikiančių 38 tokių įstaigų siūlo trumpus (2-3 mėnesių trukmės) kursus statybų, žemės ūkio, turizmo, maisto pramonės srityse. Daliai besimokančiųjų garantuojamos valstybės finansuojamos vietos. Profesinio mokymo rezultatai Gruzijoje taip pat atrodo gana daug žadantys: apskaičiuota, jog 65-70% jį pabaigusiu asmenų vėliau sėkmingai įsidarbina.¹¹⁸ Taigi nors kol kas profesinis mokymas ar persikvalifikavimas nėra dažnas pasirinkimas tarp grįžtančiųjų į Gruziją (iš dalies ir dėl informacijos stokos)¹¹⁹, ateityje situacija turėtų palapsniui keistis.
- Tikėtina, jog medicininė pagalba bus svarbus reintegracijos pagalbos iš Lietuvos į Gruziją grįžtantiems asmenims elementas. Pirma, Gruzijoje itin prastai išvystyta medicininio draudimo sistema: dauguma šalies gyventojų šio draudimo išvis neturi (jis savanoriškas), todėl prireikus patys turi mokėti už jiems suteiktas paslaugas ne tik privačiose, bet ir valstybinėse gydymo įstaigose. Antra, medicininis draudimas kompensuoja tik labai nedidelę dalį sveikatos priežiūros paslaugų, pavyzdžiui, nepadengiamos jokios išlaidos, susijusios su neurozės, alkoholizmo, priklausomybės nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų ar hepatito gydymu.¹²⁰ Tuo tarpu nemaža dalis iš užsienio grįžtančių gruzinių turi kaip tik tokio pobūdžio sveikatos problemų. Galiausiai, lyginant su vidutiniais atlyginimais, sveikatos priežiūros paslaugų kainos Gruzijoje santykinai aukštos. Dėl visų šių priežasčių vietiniai TMO biurai turi nemažai patirties teikiant reintegracijos pagalbą specifinių medicininių poreikių turintiems asmenims (ypač iš Šveicarijos ir Nyderlandų grįžtantiems Gruzijos piliečiams).

¹¹⁴ TMO Tbilisio biuro pateikta informacija.

¹¹⁵ CRI Project, *Country Sheet: Georgia*, p. 81-82.

¹¹⁶ *IRriCO II Country Sheet: Georgia*, p. 15-16.

¹¹⁷ *IRriCO II Country Sheet: Georgia*, p. 8.

¹¹⁸ *IRriCO II Country Sheet: Georgia*, p. 10.

¹¹⁹ IOM Tbilisi, "Migration Resource Centre (Georgia): Client Profile and Needs Assessment", June 2006.

¹²⁰ Valstybinės sveikatos apsaugos programos padengia tik pažeidžiamų asmenų, gyvenančių žemiau skurdo ribos, medicininį draudimą ir tam tikrų atskirų ligų (pavyzdžiui, tuberkuliozės) gydymą. Šaltinis: CRI Project, *Country Sheet: Georgia*, p. 98-99. Plačiau apie Gruzijos sveikatos apsaugos sistemą žr.: *IRriCO II Country Sheet: Georgia*, p. 3-4.

- Gruzijos jaunųjų teisininkų asociacija, sėkmingai veikianti jau 15 metų, turinti 8 padalinius skirtinguose šalies miestuose ir vienijanti daugiau nei 120 specialistų, – viena didžiausių nevyriausybių organizacijų Gruzijoje. Ji nemokamai teikia plataus spektro profesionalias teisines paslaugas Gruzijos piliečiams (pradedant konsultacijomis visose teisės srityse ir baigiant atstovavimu teismuose). Iš Lietuvos į Gruziją savanoriškai grįžtantys asmenys prireikus taip pat galėtų gauti Gruzijos jaunųjų teisininkų asociacijos teisinę pagalbą: dar iš Lietuvos telefonu pasikonsultuoti jiems aktualiais teisiniais klausimais su Asociacijos darbuotojais, o grįžus pasinaudoti kitomis jų siūlomomis paslaugomis.
- Kitų šalių praktika rodo, kad be jau aptartųjų Gruzijoje galimi ir kiti reintegracijos pagalbos variantai. Pavyzdžiui, tarp besikreipiančių į TMO Briuselio biurą pakankamai populiaru yra su būstu susijusi reintegracijos pagalba: nuo 2007 m. įvairiomis jos formomis pasinaudojo kone kas trečias iš Belgijos pagal REAB programą grįžęs Gruzijos pilietis.¹²¹ Paramą susirandant ir išsinuomojant laikiną būstą iš Latvijos į Gruziją savanoriškai grįžtantiems asmenims neseniai pradėjo teikti ir TMO Rygos biuras.

8.3.2. Reintegracijos pagalbos teikimo galimybės Moldovoje

- Per beveik dešimtmetį TMO veiklos Moldovoje sukurtas Nacionalinis reintegracijos tinklas, kuris apima daugybę partnerių, vietiniu lygiu teikiančių įvairias paslaugas iš užsienio grįžtantiems Moldovos piliečiams. Šalyje vykdomas reintegracijos programas administruoja ir kontroliuoja TMO Kišinio biuras kartu su Nacionaliniu reintegracijos biuru Prekybos ir ekonomikos ministerijoje.¹²²
- Nuo 2006 m. Moldovoje sėkmingai įgyvendinamas didelės apimties reintegracijos projektas savanoriškai iš Austrijos grįžtantiems asmenims, mažesnis, bet taip pat tęstinis – grįžtantiems iš Čekijos Respublikos. TMO Kišinio biuras taip pat padeda iš naujo šalyje įsitvirtinti moldavams, grįžtantiems iš Jungtinės Karalystės, Airijos, Slovakijos, Belgijos, Šveicarijos, kitų valstybių.¹²³ Taigi pasinaudojant Moldovoje jau egzistuojančia infrastruktūra, reintegracijos pagalba gali būti teikiama ir iš Lietuvos savanoriškai grįžtantiems jos piliečiams.
- Daugybė vidinių politinių problemų (visų pirma labai giliai išsisknijusi korupcija), neišspręstas konfliktas Padniestrėje ir tai, kad moldavai gali nesunkiai gauti Rumunijos pilietybę, iš dalies paaiškina šiandieninę masinę emigraciją iš Moldovos. Be to, emigracijos kaštus mažina ir kartu jos patrauklumą didina šalies geografinė padėtis tarp ES ir NVS sienų bei spartus moldavų diasporų užsienyje kūrimasis. Vis dėlto, vietinių

¹²¹ Plačiau apie Gruzijoje įgyvendinamas reintegracijos programas, skirtas iš užsienio savanoriškai grįžtantiems šalies piliečiams žr.: <http://www.iom.ge/index.php?activities&reintegration&avr&photo>

¹²² IOM Moldova, “Reintegration Services for Assisted Voluntary Return Programs: The National Reintegration Network”, p. 1.

¹²³ 2010 m. birželio pradžioje vykusio TMO Vilniaus biuro darbuotojų mokomojo vizitą į Moldovą metu iš kolegų TMO Kišinio biure gauta informacija.

migracijos ekspertų tvirtinimu, pagrindinės šios neraminančios tendencijos priežastys yra ekonominės.¹²⁴

- Moldova – pati neturtingiausia ir viena tankiausiai apgyvendintų Europos valstybių.¹²⁵ Plačiai paplitęs skurdas (beveik trečdalis šalies populiacijos gyvena žemiau skurdo ribos), aukštas nedarbo lygis, sparčiai kylančios kainos ir niūrios ekonominės perspektyvos verčia daugelį moldavų ieškoti galimybių svetur. Oficialiais vyriausybės paskaičiavimais, daugiau nei pusė milijono Moldovos piliečių gyvena ir dirba užsienyje (dažniausiai nelegaliai Vakarų Europoje) ir šis skaičius nuolat auga. Tačiau realiai tikėtina, jog emigrantų iš Moldovos jau yra virš milijono, o tai sudaro beveik ketvirtadalį visų šalies gyventojų.¹²⁶
- **Sudėtinga ekonominė situacija** yra **svarbiausias** ne tik emigraciją iš Moldovos skatinantis, bet ir **reintegracijos galimybes šalyje apsprendžiantis veiksnys**. Kitaip tariant, **reintegracijos pagalba į Moldovą savanoriškai grįžtantiems asmenims pirmiausiai turi įgalinti juos užsitikrinti pastovų pragyvenimo šaltinį**. Todėl per Nacionaliniam reintegracijos tinklui priklausančius partnerius TMO Kišiniovo biuro teikiama reintegracijos pagalba yra **orientuota į tris pagrindines kryptis**: 1) gebėjimų stiprinimą ir profesinį rengimą; 2) paramą pradėdant užsiimti pajamas generuojančiomis veiklomis; 3) paramą mokslui.
- Parama savanoriškai į Moldovą grįžtančių asmenų gebėjimų stiprinimui apima galimybę gauti profesinį mokymą, kalbų ir/ar kompiuterinio raštingumo kursus. Po konsultacijų Nacionalinės įdarbinimo agentūros rajoniniuose padaliniuose, grįžusieji gali būti nukreipiami į jų įgūdžius ir interesus atitinkančias mokymo įstaigas. Jose besimokantieji paprastai finansuojami kursai (nuo 1 iki 6 mėnesių), padengiamos išlaidos vietiniam transportui bei skiriamos nedidelės mėnesinės pašalpos. Sėkmingai specialybę įgijusius ar persikvalifikavusius grįžusiuosius TMO Kišiniovo biuras neretai aprūpina darbui būtiniais įrankiais, įrengimais, medžiagomis.¹²⁷ Populiariausi tarp grįžtančiųjų į Moldovą yra tie profesinio rengimo kursai, kuriuos pabaigus galima iškart savarankiškai užsiimti ekonomine veikla: siuvėjų, kirpėjų, vairuotojų, mechanikų, elektrikų, šaltkalvių ir panašiai. Taip pat pakankamai paklausus yra profesinis mokymas statybų, aptarnavimo, viešojo maitinimo, informacinių technologijų srityse.¹²⁸
- **Parama pradėdant užsiimti pajamas generuojančiomis veiklomis – svarbiausias reintegracijos pagalbos į Moldovą savanoriškai grįžtantiems asmenims komponentas**. Ji apima tiek pagalbą įsidarbinant ir laikiną darbo užmokesčio rėmimą, tiek paramą smulkiojo verslo steigimui ir/ar plėtrai.

¹²⁴ TMO Kišiniovo biuro darbuotojų pateikta informacija.

¹²⁵ 2009 m. Moldovos BVP sudarė 10,21 mlrd. USD (148 vieta pasaulyje), BVP vienam gyventojui - 2,400 USD (177 vieta pasaulyje). Šaltinis: CIA World Factbook, *Moldova: Country Profile*. Atnaujinta 2010 m. gegužės 27 d.

¹²⁶ Remiantis TMO Kišiniovo biuro pateikta informacija, bendras Moldovos (įskaitant Padniestrę) gyventojų skaičius šiuo metu yra apie 4 mln.

¹²⁷ IOM Moldova, "Reintegration Services for Assisted Voluntary Return Programs: The National Reintegration Network", p. 2.

¹²⁸ IOM, *Enhanced and Integrated Approach Regarding Information on Return and Reintegration in the Countries of Origin (IRriCO II) Country Sheet: Moldova*. Atnaujinta 2009 m. lapkričio 11 d., p. 9.

- Platų įdarbinimo paslaugų spektrą Moldovoje teikia Nacionalinė įdarbinimo agentūra. Šalyse, kuriose didelės moldavų diasporos (pavyzdžiui, Italijoje, Vokietijoje), ji aktyviai vykdo informavimo kampanijas. Šios valstybinės įstaigos iniciatyva 2008 m. Moldovoje atidaryti trys Migracijos informacijos centrai, įkurtas Informacijos centras jaunimui, organizuojamos karjeros mugės. Aktuali informacija apie padėtį Moldovos darbo rinkoje talpinama Agentūros internetinėje svetainėje, nuo 2010 m. kovo veikia nemokama telefono linija, kuria konsultuojama su darbo migracija susijusiais klausimais. Vien per praėjusius metus besikreipiančiųjų į Agentūrą skaičius išaugo kone trigubai. Ir nors ekonominės krizės sąlygomis dėl mažėjančios darbo vietų pasiūlos padėti šiems asmenims tampa vis sunkiau,¹²⁹ Nacionalinės įdarbinimo agentūros ar vieno iš jos 32 rajoninių padalinių paslaugos galėtų būti naudingos iš Lietuvos savanoriškai grįžtantiems Moldovos piliečiams.
- Nacionalinei įdarbinimo agentūrai priklausančiame municipaliniame įdarbinimo centre Kišiniove ieškantieji darbo informuojami ir konsultuojami jiems rūpimais klausimais (vos prieš metus centro patalpose atidarytas Užimtumo informacijos biuras). Siekdamas efektyviai teikti įdarbinimo paslaugas, centras bendradarbiauja su potencialiais darbdaviais, be to organizuoja viešuosius darbus. Centro darbuotojų įsitikinimu, viena pagrindinių problemų yra tai, jog dauguma iš užsienio grįžusių moldavų, gimtinėje susidūrę su bedarbyste, vėl emigruoja. Tuo tarpu tų profesijų atstovams, kuriems įsidarbinti santykinai lengviau (siuvėjams, suvirintojams, virėjams, padavėjams ir panašiai), paprastai mokami itin maži atlyginimai. Todėl įdarbintų grįžusiųjų darbo užmokesčio rėmimą specialistai įvardija kaip vieną iš prioritetinių reintegracijos Moldovoje formų.¹³⁰
- Moldovoje, ypač kaimo vietovėse, apskritai labai sunku įsidarbinti. Todėl **populiariausia reintegracijos pagalbos forma** tarp į šalį grįžtančių asmenų yra **parama smulkiajam verslui**. Dažniausiai smulkusis verslas Moldovoje steigiamas ir/ar plėtojamas žemės ūkyje (tradiciškai užsiimama vynuogininkyste, vaisių, daržovių auginimu, rečiau – gyvulininkyste). Ši tendencija paaiškinama palankiu klimatu, derlingomis žemėmis ir tuo, kad dėl menko išsivystymo ir prastos infrastruktūros (pirmiausiai kelių) provincijoje kitokia ekonominė veikla neretai sunkiai įsivaizduojama.¹³¹ Kita vertus, moldavai, grįžtantys į sostinę ir kitus miestus, dažnai atidaro nedideles gamybines ar paslaugų įmones, įvairios paskirties parduotuvėles, imasi taksi verslo. Smulkiojo verslo steigimą ir/ar plėtrą Moldovoje iš užsienio grįžusiems asmenims šiuo metu palengvina dar ir pakankamai palankiomis sąlygomis teikiamos paskolos (dėl didelės konkurencijos tarp šalyje veikiančių bankų).¹³²

¹²⁹ 2010 m. birželio pradžioje vykusio TMO Vilniaus biuro darbuotojų mokomojo vizitą į Moldovą metu surinkta informacija.

¹³⁰ 2010 m. birželio pradžioje vykusio TMO Vilniaus biuro darbuotojų mokomojo vizitą į Moldovą metu surinkta informacija.

¹³¹ *IRRICO II Country Sheet: Moldova*, p. 16.

¹³² *IRRICO II Country Sheet: Moldova*, p. 15.

- Remdamas smulkiojo verslo steigimą ir/ar plėtrą, TMO Kišiniovo biuras siekia į šį procesą įtraukti ir partnerius privačiame sektoriuje, tokius kaip „Microinvest“.¹³³ Ši sparčiai besiplečianti privati kompanija šalyje vykdo rinkos tyrimus, teikia verslo konsultacijas, prisideda prie įvairių bendruomenių plėtros projektų, be to, yra viena rinkos lyderių smulkiojo verslo kreditavimo srityje. Iš Austrijos grįžusiems asmenims, kurie Moldovoje nori užsiimti verslu, „Microinvest“ siūlomą paslaugų paketą sudaro savaitės trukmės verslo pagrindų kursai, informacinė medžiaga, profesionali pagalba rengiant verslo planus, galimybė gauti paskolą nedidelio nuosavo verslo pradžia ar plėtrai bei jau įsteigto verslo monitoringas. Ateityje į „Microinvest“ galėtų būti nukreipiami ir iš Lietuvos savanoriškai grįžtantys Moldovos piliečiai. Tačiau kiekvienu konkrečiu atveju tai priklausys nuo reintegracijai numatytų lėšų, nes „Microinvest“ paslaugos yra pakankamai brangios.
- TMO Kišiniovo biuras taip pat teikia su mokslu susijusią reintegracijos pagalbą. Esant poreikiui, jis finansuoja į Moldovą grįžusių suaugusiųjų mokslus valstybinėse mokslo įstaigose. Tais atvejais kai šeimos ar pavieniai asmenys grįžta su vaikais, gali būti apmokamas vaikų ugdymas darželiuose ir mokyklose.¹³⁴
- TMO Kišiniovo biuras vadovaujasi lanksčiu požiūriu į reintegraciją. Pavyzdžiui, jis yra numatęs teikti reintegracijos pagalbą, pritaikytą prie sveikatos problemų turinčių grįžtančiųjų poreikių. Tai itin aktualu šiai į Moldovą grįžtančių pažeidžiamų asmenų kategorijai, nes sveikatos priežiūros paslaugos šalyje prieinamos tik apsidraudusiems privalomuoju medicininio draudimu (daugelis grįžtančiųjų gali jo neturėti).¹³⁵ Taigi tikėtina, kad, laikui bėgant, TMO Kišiniovo biuras įgis vis daugiau patirties ir šioje srityje.

9. REINTEGRACIJOS PAGALBOS TEIKIMAS: REKOMENDACIJOS LIETUVAI

Reintegracijos projektų, skirtų iš Lietuvos savanoriškai grįžtantiems užsieniečiams, reikalingumą apsprendžia tiek imigracijos į Lietuvą tendencijos, tiek šalies politiniai prioritetai. Remiantis šioje studijoje pateikta kitų valstybių reintegracijos pagalbos teikimo gerosios praktikos apžvalga, galima išskirti tokias pagrindines rekomendacijas Lietuvai:

- Pageidautina pripažinti, kad reintegracijos pagalba – neatsiejama savanoriško grįžimo proceso dalis. Reintegracijos pagalba turėtų būti teikiama **atsižvelgiant į individualius grįžtančiųjų poreikius, donorų galimybes** (pirmiausiai finansines) ir **kilmės šalių kontekstą, turint omenyje tai, kad efektyviausia yra reintegracijos pagalba natūra** bei tai, kad ši pagalba visada yra ribota.

¹³³ 2010 m. birželio pradžioje vykusio TMO Vilniaus biuro darbuotojų mokomojo vizitą į Moldovą metu surinkta informacija.

¹³⁴ IOM Moldova, “Reintegration Services for Assisted Voluntary Return Programs: The National Reintegration Network”, p. 2. Taip pat žr.: *IRriCO II Country Sheet: Moldova*, p. 11.

¹³⁵ *IRriCO II Country Sheet: Moldova*, p. 3-4.

- Reintegracijos projektų apimtį visada apsprendžia juos vykdančių šalių ar organizacijų finansinės galimybės. Todėl Lietuvos atveju, įvertinant ribotus finansinius išteklius, bent kol kas **turėtų būti koncentruojamasi ties parama individualiems** savanoriško grįžimo pagalba pasinaudojusiems **migrantams** (t.y. mikro lygmens reintegracijos schemomis), o ne jų grupėms ar, tuo labiau, juos priimančioms bendruomenėms kilmės šalyse.
- Dėl nepakankamų resursų reintegracijos pagalba nėra ir artimiausiu metu greičiausiai nebus prieinama visiems savanoriškai iš Lietuvos grįžtantiems asmenims. Vadinasi, būtina iš anksto nustatyti **aiškius kriterijus, kurie leistų atrinkti tinkamiausius pretendentes paramai gauti**. Tokiais kriterijais galėtų būti:
 - 1) *Neatidėliotinas reintegracijos pagalbos reikalingumas*. Pirmenybę gauti reintegracijos pagalbą turėtų turėti asmenys, kurie kilmės šalyje neturi kur gyventi (pavyzdžiui, grįžtantieji į karų ir/ar stichinių nelaimių nusiabtas šalis), yra pažeidžiami ir todėl nesugebės ten tinkamai savimi pasirūpinti (pavyzdžiui, sunkiai sergantys asmenys, nelydimi nepilnamečiai). Šioms migrantų kategorijoms teikiama reintegracijos pagalba turėtų būti pritaikyta prie jų specifinės situacijos ir skirta jų būtiniausioms reikmėms patenkinti.
 - 2) *Reintegracijos planų praktinis įgyvendinamumas*. Įvertinant ne tik finansinius, bet ir laiko apribojimus¹³⁶, visais kitais (t.y. ne pažeidžiamų asmenų) atvejais gali būti remiami tik labai konkretūs, kruopščiai apgalvoti, pagrįsti ir perspektyvūs individualūs reintegracijos planai, suderinami su donorų galimybėmis ir reikalavimais. Šie planai turi atspindėti grįžtančiųjų gebėjimus, turėti aiškius tikslus bei būti realiai įvykdomi.
 - 3) *Galimybės įgyvendinti reintegracijos planus kilmės šalyse*. Grįžtančiųjų pateikiami reintegracijos planai turėtų atitikti sąlygas jų kilmės šalyse. Prieš skiriant paramą individualiam projektui svarbu įvertinti, kokios reintegracijos veiklos konkrečioje kilmės šalyje dažniausiai pasiteisina, kokiose srityse vietiniai TMO biurai ir/ar jų partneriai turi daugiausiai patirties teikiant reintegracijos pagalbą. Šiuo požiūriu itin naudinga IRRiCO duomenų bazė (<http://www.iom.int/irrico>). Jos pagalba TMO darbuotojai gali užduoti įvairiausių su savanorišku grįžimu ir reintegracija susijusių klausimų kolegoms kituose biuruose ir operatyviai gauti reikiamus atsakymus. Tuo tarpu grįžtantiems aktualu, patikima, tiksli, išsami ir kiek įmanoma anksčiau iki išvykimo gaunama informacija leidžia geriau pasirengti reintegracijai (pavyzdžiui, susikurti tikroviškus lūkesčius).
 - 4) *Grįžtančiųjų motyvacija, iniciatyvumas, noras aktyviai dalyvauti reintegracijos procese ir prisiimti už jį atsakomybę*.
- Pakankamai ribotos lėšos, šiuo metu Lietuvoje skiriamos į kilmės šalis grįžtančių užsieniečių reintegracijai, **visų pirma** turėtų būti naudojamos **natūra remti jų pajamas**

¹³⁶ Pagal Europos grąžinimo fondo Išlaidų atitikties finansavimo reikalavimams taisyklės šiuo metu parama iš Lietuvos savanoriškai grįžtančių asmenų reintegracijai gali būti teikiama ne ilgiau kaip 6 mėnesius nuo jų grįžimo į kilmės šalį.

generuojančias veiklas. Atsižvelgiant į sudėtingą ekonominę situaciją daugelyje iš Lietuvos grįžtančių migrantų kilmės šalių, tikėtina, kad gautos reintegracijos pagalbos dėka galėdami dirbti, vystyti nuosavą verslą ar mokytis savo kilmės šalyse šie asmenys pajėgs ten ilgam įsitvirtinti. Be to, ekonominis aktyvumas ir pastovus pajamų šaltinis ilgainiui turėtų įgalinti grįžusiuosius savarankiškai užsitikrinti ir kitų reintegracijos formų (pavyzdžiui, mokymosi, medicininės priežiūros) tęstinumą.

- Į pajamas generuojančias veiklas orientuotų **reintegracijos pagalbos schemų iš Lietuvos savanoriškai grįžtantiems asmenims pagrindą galėtų sudaryti:**

- 1) parama smulkiojo verslo steigimui ir/ar plėtrai;
- 2) pagalba įsidarbinant ir/ar darbo užmokesčio rėmimas;
- 3) profesinio mokymo finansavimas.

Grįžtantieji turėtų pasirinkti vieną iš šių standartinių reintegracijos pagalbos formų, kurią vėliau, atsižvelgiant į jų individualius poreikius, būtų galima papildyti kitais paramos elementais.

- **Kitos galimos reintegracijos pagalbos rūšys**, išskyrus tik tas, kurios skirtos patiems būtiniausiems grįžusiųjų poreikiams patenkinti, **taip pat turėtų būti kiek įmanoma labiau nukreiptos į pajamų generavimą**, nors ir tolimesnėje perspektyvoje. Pavyzdžiui, paramą profesiniam mokymui reikėtų aiškiai susieti su vietinės darbo rinkos poreikiais, kad įgiję naują specialybę ar patobulinę savo kvalifikaciją asmenys galėtų nesunkiai rasti darbą.
- **Svarbu sukurti tinkamą** iš Lietuvos grįžtančių migrantų **reintegracijos monitoringo mechanizmą**. Tai leistų iš anksto nustatytą laiko tarpą stebėti grįžusiųjų reintegracijos progresą, vertinti pasiektus rezultatus bei išsiaiškinti, su kokiais sunkumais jie susiduria bandydami iš naujo įsitvirtinti kilmės šalyse. Nors monitoringo trukmė gali skirtis priklausomai tiek nuo individualaus reintegracijos plano, tiek nuo turimo finansavimo, per pirmuosius reintegracijos metus jį rekomenduojama atlikti bent keletą kartų (pavyzdžiui, praėjus 6 ir 12 mėnesių po grįžimo). Apibendrinus surinktą informaciją ir išmoktas pamokas, reintegracijos sistema turėtų būti nuolat tobulinama.
- **Reintegracija** turėtų būti suvokiama **kaip dinamiškas procesas, reikalaujantis lankstaus požiūrio**. Prižiūrint iš Lietuvos į kilmės šalis savanoriškai grįžusių asmenų reintegracijos eigą, jiems skirta parama prireikus (ir, be abejo, esant galimybei) turėtų būti pritaikoma tiek prie besikeičiančių subjektyvių poreikių, tiek ir prie objektyvių aplinkybių.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Ambrozaitienė, Dalia, „Pagrindinės migracijos tendencijos ir imigracijos srautai Lietuvoje“. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2009 m. gruodžio 17 d., <http://www.stat.gov.lt>
2. CIA World Factbook, *Georgia: Country Profile*. Atnaujinta 2010 m. gegužės 19 d.
3. CIA World Factbook, *Moldova: Country Profile*. Atnaujinta 2010 m. gegužės 27 d.
4. Country of Return Information Project, *Country Sheet: Georgia*. Atnaujinta 2009 m. birželio mėn.
5. *Encouraging Self-reliance through Micro-Enterprises*. Plačiau apie šį Armėnijoje TMO įgyvendinamą projektą: <http://www.iom.int/jahia/Jahia/pid/2019>
6. ERSO Project Newsletter, No. 6, June 2009.
7. European Commission, Directorate-General for Justice, Liberty and Security, *Evaluation of the Financial Instruments for Return Management*. Final Report, Volume I, June 2009.
8. Europos gražinimo fondo (EGF) Išlaidų atitikties finansavimo reikalavimams taisyklės.
9. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2008/115/EB „Dėl bendrų nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių gražinimo standartų ir tvarkos valstybėse narėse“.
10. Europos migracijos tinklas, Lietuvos nacionalinis informacijos centras, *Metinė statistikos ataskaita: migracija ir prieglobstis Lietuvoje 2008*. Vilnius, 2010.
11. Europos migracijos tinklas, Lietuvos nacionalinis informacijos centras, *Migrantų savanoriško grįžimo skatinimo programos Lietuvoje*. Vilnius, 2010.
12. „How Recruitment Agencies Operate in Georgia“. Studija, parengta 2007 m. Tbilisyje, įgyvendinant jungtinį Tarptautinės darbo organizacijos, Tarptautinio migracijos politikos vystymo centro (angl. *ICMPD*) ir Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos projektą „*Development of a Comprehensive Anti-Trafficking Response in Armenia, Azerbaijan and Georgia*“.
13. International Organization for Migration (IOM), *Enhanced and Integrated Approach Regarding Information on Return and Reintegration in the Countries of Origin (IRRICO II) Country Sheet: Georgia*. Atnaujinta 2009 m. lapkričio 12 d.
14. IOM, *Enhanced and Integrated Approach Regarding Information on Return and Reintegration in the Countries of Origin (IRRICO II) Country Sheet: Moldova*. Atnaujinta 2009 m. lapkričio 11 d.
15. IOM, *Assisted Voluntary Return and Reintegration Handbook*. Geneva, 2010.
16. IOM, IOM Newsletter on AVR Policies and Programmes in Europe, Fourth Edition, January 2010.
17. IOM Dublin, *Voluntary Assisted Return and Reintegration Programme (VARRP): Reintegration Report 2008*. Dublin, 2008.
18. IOM Helsinki, *Going Home: A Handbook of Voluntary Repatriation*. Helsinki, 2002.
19. IOM London, *Stories of Return*. London, 2007.
20. IOM Moldova, „Reintegration Services for Assisted Voluntary Return Programs: The National Reintegration Network“.
21. IOM Tbilisi, „Migration Resource Centre (Georgia): Client Profile and Needs Assessment“, June 2006.
22. IOM UK Newsletter, No. 24, February 2010.

23. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija (1989). Priimta Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 44/25 rezoliucija pagal Trečiojo komiteto pranešimą (A/44/736 ir Corr. 1).
24. Migracijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, 2009 m. *migracijos metraštis*. Vilnius, 2010.
25. Migracijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, „Prieglobstis Lietuvoje: statistinių duomenų analizė“, http://www.asylum-online.lt/pages/lith_comm_statis.html
26. *Return of Qualified Afghans*. Plačiau apie šią ir kitas Afganistane TMO įgyvendinamas programas: <http://www.iom.int/jahia/Jahia/afghanistan>
27. Sipavičienė, Audra, V. Gaidys ir M. Dobrynina, *Grižtamoji migracija: teorinės išvalgos ir situacija Lietuvoje*. Vilnius, 2009.
28. TMO Briuselio biuro tinklapis: <http://www.belgium.iom.int> .Plačiau apie TMO Briuselio biuro įgyvendinamus savanoriško grįžimo ir reintegracijos projektus: http://www.belgium.iom.int/page2.asp?Static_ID=10
29. TMO Briuselio biuro REAB programos tinklapis: <http://avrr.belgium.iom.int> .Pagal REAB programą iš Belgijos savanoriškai grįžusių asmenų „sėkmės istorijos“: <http://avrr.belgium.iom.int/en/for-migrants/who-have-we-helped/countries-of-origin-peer-stories/rrstory/list/> .
30. TMO Londono biuro pranešimas spaudai „IOM Focuses on the Needs of Families and Children with New Voluntary Return Programme“, 2010 m. balandžio 1 d.
31. TMO Londono biuro pranešimas spaudai „Voluntary Return“, 2007 m. gruodžio 21 d.
32. TMO Londono biuro tinklapis: <http://www.iomlondon.org> .Plačiau apie TMO Londono biuro vykdomas reintegracijos programas: <http://www.iomlondon.org/projects.htm>
33. TMO Tbilisio biuro tinklapis: <http://www.iom.ge> .Plačiau apie Gruzijoje įgyvendinamas reintegracijos programas, skirtas iš užsienio savanoriškai grįžtantiems šalies piliečiams: <http://www.iom.ge/index.php?activities&reintegration&avr&photo>
34. TMO Varšuvos biuro tinklapis: <http://www.iom.int/jahia/Jahia/poland>

Rengiant šią studiją remtasi kitų TMO biurų (Berno, Briuselio, Hagos, Kišiniovo, Londono, Oslo, Tbilisio) pateikta informacija, taip pat naudota informacija, surinkta 2010 m. vykusių TMO Vilniaus biuro darbuotojų mokomųjų vizitų (kovo pradžioje – į Jungtinę Karalystę, gegužės pabaigoje – į Gruziją, birželio pradžioje – į Moldovą) metu.